

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Péče o raněné vojáky v Českých zemích a Zemský pomocný spolek za první světové války

Bakalářská práce

Studijní program: B7106 – Historická studia
Studijní obor: 7105R062 – Kulturněhistorická a muzeologická studia
Autor práce: **Kristýna Hrunková**
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kristýna Hrunková**
Osobní číslo: **P16000421**
Studijní program: **B7106 Historická studia**
Studijní obor: **Kulturněhistorická a muzeologická studia**
Název tématu: **Péče o raněné vojáky v Českých zemích a Zemský pomocný spolek za první světové války**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

V posledním období věnuje česká historiografie pozornost různým aspektům a otázkám života v období první světové války. Mezi tématy, která si zaslouží pozornosti, je péče o nemocné, raněné a v důsledku zranění trvale postižené vojáky. Hlavní podíl na systematické péči, garantované státem, měly především spolky, patřící pod Rakouský Červený kříž. V Čechách působil především Zemský pomocný spolek a Ženský pomocný spolek, jehož materiály jsou součástí fondu Národního archivu.

Cílem bakalářské práce je zachycení organizace výše uvedených spolků (včetně odštěpných) v době první světové války a jejich činnost. Autorka bude sledovat působení Zemského pomocného spolku, kontakty s veřejností a hlavní směrování činnosti v podobě zřizování nemocnic a lazaretů i péče o ně. Důležitou otázkou této péče byla příprava ošetřovatelek, jejíž podobu práce zachytí.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslava Melanová

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2018**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2019**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2018

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Prameny

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže.

Literatura

BÍLEK, Vilibald - NIKLÍČEK, Ladislav: Úvod do studia dějin zdravotnictví a sociálního lékařství, 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1976, 66 s.

BOROVÍČKA, Michael, et al.: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XII [část] b, 1. vyd. Praha, Litomyšl, Paseka 2013, ISBN 978-80-7432-293-8, 828 s.

FERKO, Alexander - KLEIN, Leo: Principy válečné chirurgie, 1. vyd. Praha, Grada 2005, ISBN 80-247-0735-7, 132 s.

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr: Dějiny lékařství v českých zemích, Praha, Triton 2004, ISBN 80-7254-424-1, 247 s.

HUDSKÝ, Jaroslav: Klášterní Hradisko 1914-1918: střípky z historie c. a k. vojenské nemocnice, jejich poboček a ostatních nemocnic a lazaretů v Olomouci během Velké války, 1. vyd. Brno, Signum belli 2012, ISBN 978-80-260-3137-6, 131 s.

KUTNOHORSKÁ, Jana: Historie ošetřovatelství, 1. vyd. Praha, Grada 2010, ISBN 978-80-247-3224-4, 206 s.

LAŠEK, František: Válečná léta 1914-16, Kapitoly z válečné chirurgie a zkušenosti z c. k. zál. nemocnice ve Vys. Mýtě, Litomyšl 1916. 189 s.

LENDEROVÁ, Milena, et al.: Vše pro dítě! Válečné dětství 1914-1918, 1. vyd. Praha, Paseka 2015, ISBN 978-80-7432-499-4, 277 s.

MÁDLOVÁ, Vlasta - SMRČKA, Václav: Válečný chirurg František Burian a zrození české plastické chirurgie, 1. vyd. Praha, Karolinum 2015, ISBN 978-80-246-2220-0, 600 s.

PAROULEK, Josef: Barákové město c. a k. válečné nemocnice v Pardubicích: Vznik, popis a humanní poslání velkého podniku válečné péče 1914-1915, Praha 1917, 66 s.

SPRŮŠILOVÁ, O.: Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inventář, 1. vyd. Praha, Národní archiv 1979.

ŠEDIVÝ, Ivan: Češi, české země a velká válka 1914-1918, Praha, Lidové noviny 2001, ISBN 80-7106-274-X, 492 s.

ŠVÁB, Jan, et al.: Kapitoly z dějin chirurgie v českých zemích, 1. vyd. Praha, Karolinum 2016, ISBN 978-80-246-3238-4, 356 s.

ŠVEJNOHA, Josef: Červený kříž a Červený půlměsíc, 1. vyd. Praha, Úřad Českého červeného kříže 1999, 55 s.

VANĚČEK, Jiří: Chrudimské vojenské nemocnice 1914-1920, 1. vyd. Chrudim, Tiskárna PORS s.r.o. 2015, ISBN 978-80-86585-30-7, 75 s.

VRBATA, Jaroslav, et al.: Průvodce po archivních fondech a sbírkách, Díl II., svazek 3, 1. vyd. Praha; Tisková, ediční a propagační služba 1990, 343 s.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS STAG se shodují.

20. 6. 2019

Kristýna Hrunková

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce PhDr. Miloslavě Melanové za vedení, trpělivost a rady, které mi během zpracování bakalářské práce poskytla. Dále bych ráda poděkovala Ing. Lucii Marcalíkové za korekturu anglického překladu anotace.

Anotace

Během první světové války se o raněné a nemocné vojáky kromě zemských a vojenských úřadů staral i Červený kříž. Na území Čech působil pod patronátem Rakouského červeného kříže Zemský pomocný spolek Červeného kříže. Ten se formálně dělil na Zemský a Ženský pomocný spolek, jejichž odštěpné spolky byly v Čechách v každém větším městě. Mezi hlavní úkoly Zemského pomocného spolku patřilo: zakládání ošetřoven, hledání nových členů, shánění finančních prostředků, administrativa, zajišťování korespondence mezi vojáky a jejich rodinami, vedení seznamů zajatců z českých pluků. Ženský pomocný spolek měl především na starosti kurzy pro ošetřovatelky a obstarávání prádla. Po rozpadu Rakousko-Uherska zanikl Zemský pomocný spolek, avšak několik měsíců po vzniku Československa vznikl následně Československý červený kříž.

Klíčová slova: první světová válka, Čechy, Červený kříž, Zemský pomocný spolek, Ženský pomocný spolek, ranění vojáci, zdravotnictví, ošetřovatelství

Annotation

During the First World War the provincial authorities, military authorities and the Red Cross were taking care of the wounded soldiers. In Bohemia lands it was under the patronage of the Austrian Red Cross – the Provincial auxiliary association. This association was divided into the Provincial association and the Women auxiliary association and their branches were in Bohemia in every bigger city. Main tasks of the Provincial auxiliary association were: foundation of infirmaries, searching for the new members, gathering of the financial resources, administration, procurement of the correspondence between the soldiers and their families, updating the lists of the captives from Czech regiments. The Women auxiliary association mediated courses for the nurses and taking care of laundry. After dissolution of the Austria-Hungary empire the Provincial auxiliary association was cancelled but a few months after the foundation of Czechoslovakia the Czechoslovakia Red Cross was established.

Key words: First World War, Bohemia, Red Cross, Provincial auxiliary association, Women auxiliary association, wounded soldiers, health service, nursing

Obsah

Úvod	11
Kritika a komparace pramenů a literatury	14
1 Vznik a působení Červeného kříže před první světovou válkou.....	17
1.1 Významné osobnosti.....	17
1.2 První ženevská úmluva	20
1.3 Počátky působení Červeného kříže u nás.....	21
1.3.1 Organizace.....	21
1.3.2 Ženský pomocný spolek v Čechách	23
1.3.3 Spolek ošetřovatelek nemocných	23
2 Organizace spolků během 1. světové války	25
2.1 Ústřední správa Zemského pomocného spolku	25
2.2 Odštěpné spolky.....	27
2.2.1 Mobilizační plány	27
2.3 Ošetrovny	28
2.3.1 Ženský pomocný spolek a ošetrovatelky	31
3 Činnost spolků během 1. světové války.....	32
3.1 Péče o válečné invalidy	32
3.2 Převoz raněných a nemocných od transportních vlaků.....	32
3.2.1 Situace v Praze	33
3.2.2 Transportní vlaky a Jaromír Mundy	34
3.3 Získávání nových členů.....	35
3.4 Sbírkky a dary.....	35
3.5 Korespondence	36
3.6 Zásobování	36
3.6.1 Kutnohorské dámy.....	38
3.7 Poptávárna po raněných, nemocných, nezvěstných vojácích a válečných zajatcích.....	39
3.8 Prádlo	40
3.9 Zabavení vojáků.....	40
3.10 Zpráva o činnosti	40
3.10.1 Zpráva o činnosti odštěpného spolku Ženského v Klatovech	41

Závěr	42
Seznam pramenů a literatury	44
Seznam příloh	47

Seznam obrázků

Obrázek 1: Hrabě Ervín Nostic, prezident Zemského pomocného spolku Červeného kříže.....	VI
Obrázek 2: Kněžna Ida z Lobkovic, prezidentka Ženského pomocného spolku.....	VI
Obrázek 3: Účastnice ošetrovatelského kurzu v Novém Bydžově.....	VII
Obrázek 4: Kutnohorské dámy.....	VII
Obrázek 5: Ženský odštěpný pomocný spolek v Turnově.....	VIII
Obrázek 6: Rezervní vojenská nemocnice v Mladé Boleslavi; zřízená v místnostech Sokola.....	IX

Úvod

Letos oslavíme 100. výročí od založení Československého červeného kříže, jehož slavnou představitelkou se stala dcera 1. československého prezidenta – Alice Masaryková. Navíc o organizaci a činnosti Československého červeného kříže, taktéž i o jeho následovníku – Českém červeném kříži, můžeme nalézt mnoho publikací. Ovšem na našem území, i když pod záštitou Habsburské monarchie, existoval Červený kříž již 50 let před vznikem samotného Československa, avšak žádné bujaré oslavy ke 150. výročí fungování Červeného kříže na území českých zemí se loňský rok nekonaly a knihy zabývající se touto tematikou se o předchůdci Československého červeného kříže ve většině případů pouze zmiňují.

Abychom pochopili aktuální stav věcí, situací, vztahů atd. musíme znát jejich počátek a vývoj. To souvisí s rozdělením mé práce do tří velkých kapitol, přičemž první se týká vzniku Červeného kříže a jeho postupného pronikání na naše území, a to až do období první světové války. Druhá kapitola se věnuje organizaci a polím působnosti *Zemského a Ženského pomocného spolku Červeného kříže pro Království české* a jeho odnožím – odštěpným spolkům, a to již v období první světové války. Poslední kapitola se zabývá samotnou činností jak kmenových, tak i odštěpných spolků do konce tohoto válečného konfliktu.

Preferenci Království českého jsem zvolila kvůli samotnému faktu, že Zemský a Ženský pomocný spolek Červeného kříže pro Království české bývá považován za samotného předchůdce Československého červeného kříže. Dále je mi svým centrem, jímž se stala Praha, nejbližší, a především se domnívám, že si jeho alternativy na území Slezska a Moravy – *Zemský pánský a dámský pomocný spolek Červeného kříže pro Slezsko* (s centrem v Opavě¹) a *Zemský pomocný spolek Červeného kříže pro Moravu* (s centrem v Brně²) zaslouží své vlastní zpracování, a to i přesto, že fungovaly pravděpodobně na stejný princip a byly taktéž pod záštitou Rakouského červeného kříže.

Období první světové války se stalo pro Červený kříž opravdovou zkouškou. Na území Čech fungovala klasická síť nemocnic a ošetřoven zajišťovaná zemskými úřady, avšak v době války byla obohacena o instituce vojenského zdravotnictví, které

¹ V Zemském archivu v Opavě se nachází samostatný fond – *Zemský pánský a dámský pomocný spolek Červeného kříže pro Slezsko*, jehož součástí jsou především materiály k období 1. světové války.

² Informace o *Zemském pomocném spolku Červeného kříže pro Moravu* je k nalezení v publikaci Hermanna Hellera *Vlastenecký zemský spolek pomocný Červeného kříže pro Moravu* (1866–1896) a v Moravském zemském archivu v Brně.

doplňoval právě Červený kříž, a to jak na frontách, tak v zázemí. Všechn zdravotnický personál, zajišťovatelé převozu a další osoby zapojené v tomto systému, se museli popasovat s obrovským množstvím raněných a nemocných vojáků. Vzhledem k užití nových zbraní a techniky – například tanků, letadel, bojových plynů, se nové situaci, tím pádem i novým druhům zranění, muselo přizpůsobit i zdravotnictví. Ne nadarmo se říká, že medicínské a zdravotnické pokroky lidstvo koná právě v dobách válek. Období první světové války přineslo například očkování vojáků proti choleře a tyfu, pohyblivý dezinfektor spolu s rentgenovým přístrojem pro lékaře zasahující na samotných frontách. Díky automobilům a hustší železniční síti byl možný rychlejší převoz raněných s v neposlední řadě rozvoj v užívání krevních transfúzí či plastické chirurgie a mnoho dalšího.³

Aby vše fungovalo tak, jak má, musel být vymyšlen důmyslný systém postupů pro záchranu zraněného či nemocného vojáka. Tento systém začínal u nosičů raněných, kteří pronikali do bojiště po boji, ale i během něj, a zraněné odtamtud odnášeli.⁴ K charakteristice nosičů raněných *Příručka pro nosiče raněných* uvedla: „Nosiči raněných jsou vojáci, kteří umí číst a psát, jsou obratní a inteligentní a dostává se jim již v době míru odborného výcviku, aby dovedli v čas války poskytnouti správným způsobem první pomoci raněným.“⁵ Už v této době se při hledání raněných využívalo pomoci tzv. válečných psů. Pokud to situace dovolovala, v okolí bojiště se zřídilo obvaziště pluku. Muselo stát na dobře dostupném místě, zároveň však chráněném před palbami protivníka. Na obvazištích pluků se zranění shromažďovali, prohlíželi, třídili a poskytovala se jim zde první a nejakutnější pomoc (v některých případech i operace). O něco dále se zřizovalo hlavní obvaziště, které se situovalo poblíž silnic pro snadnější transport a zároveň poblíž stavení kvůli přístupu k vodě. Obvaziště byla opatřena vlajkou daného státu a vlajkou Červeného kříže. Odtud, dle závažnosti zranění, se vojáci přesouvali do polních nemocnic či dále vlaky do vnitrozemních nemocnic.⁶ Již od obvaziště byl každý voják opatřen štítkem s údaji o jeho zranění a léčbě.⁷ Co

³ KLEIN, Leo, et al.: *Principy válečné chirurgie*, 1. vyd. Praha, Grada 2005, ISBN 80-247-0735-7, s. 18.

⁴ *Klub historie Červeného kříže: Místní skupina Českého červeného kříže, Lány* [online], [vid. 25. 5. 2019], dostupné z: <https://klubhistorieck.wgz.cz/rubriky/kapitoly-z-historie-cerveneho/cerveny-kriz-v-prvni-svetove/organizace-zdravotni-sluzby-na>.

⁵ *Příručka pro nosiče raněných: Základní pravidla o první pomoci a dopravování raněných* [online], 1918, dostupné z: <http://www.vhu.cz/wp-content/uploads/2012/11/Prirucka-pro-nosice-raneny-1918.pdf>, s. 4.

⁶ *Klub historie Červeného kříže: Místní skupina Českého červeného kříže, Lány* [online].

⁷ ČERNÝ, Jiří: *Doprava raněných a nemocných* [online], Praha 2009, Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc., [vid. 22. 4. 2019], dostupné z:

podstupoval zraněný voják po příjezdu do vnitrozemních nemocnic, jsem se pokusila ve své práci vystihnout.

S čím vším se lékaři a ošetřovatelé museli u svých válečných pacientů potýkat? Mezi častá zranění patřily: zlomeniny (léčba užitím sádrového obvazu připravovaného rovnou na obvazišti; v případě hrozby infekce použita provizorní sádra s dlahami), poranění obličeje a lebky (mnoho takto zraněných umíralo po pár dnech; hrozila ztráta části obličeje či jeho deformace; léčena ve speciálních lazaretech), poranění cév, vážná poranění (například břicha – na následky častá smrt na bojišti či po pár dnech), průstřely hrudníku, zhnisání ran a gangrény (provádění amputací) a spoustu dalších.⁸ Ovšem, aniž by voják musel být nutně zraněn, působilo na něj mnoho jiných stěžích pozitivních faktorů: únava, nedostatek spánku či vysílení, nezmary počasí, chlad či horko, nedostatečná a nepravidelná strava, strach jak ze samotných bojů, tak i o rodinu (důležitá v tomto ohledu pro ně byla korespondence s rodinou; muži si uvědomovali svou roli otce a manžela, kterou kvůli válce nemohli zastávat). Stresující pro ně byla válečná vřava (ať už střelba z děl či pušek, výbuchy ručních granátů), kvílení zraněných či zohavené mrtvoly jejich spolubojovníků kolem. To všechno mohlo vést až k pocitům bezmocnosti a lhostejnosti.⁹ Nicméně lékaři jsou schopni vidět člověka jako stroj, který lze po fyzické stránce v rámci možností spravit, ale co nedokážou dodnes, tak „spravit“ vojáka či válečného veterána po stránce psychické. Do představ o válečných traumatech se nezasvěceným těžko kdy podaří proniknout.

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/29808/DPTX_2008_1_11240_0_250143_0_69224.pdf?sequence=1.

⁸ LÁNÍK, Jaroslav, et al.: *Léta do pole okovaná 1914: proměny společnosti a státu ve válce*, Praha, VHÚ Praha 2015, ISBN 978-80-7278-663-3, s. 278–281.

⁹ LÁNÍK, Jaroslav: *Léta do pole okovaná 1914: proměny společnosti a státu ve válce*, s. 283.

Kritika a komparace pramenů a literatury

Jak jsem se zmínila již v úvodu práce, o historii Československého a Českého červeného kříže bylo napsáno několik prací, ale o jejich předchůdcích (v případě, že rozlišujeme území Čech, Moravy a Slezska) nikoliv. Mým hlavním zdrojem informací se tak stal fond *Zemský pomocný spolek Červeného kříže, Praha*, který je uložen v Národním archivu v Praze. Tento fond čítá na 207 kartonů a jeho časové rozpětí sahá od roku 1867 do roku 1919. Materiály z doby před první světovou válkou poskytují informace o organizaci a činnosti kmenových i odštěpných spolků zahrnující: stanovy, seznamy členů spolků, informace o spolupracujících institucích, výroční zprávy spolků, rozsáhlou korespondenci (vzhledem k posláni Červeného kříže v době míru často od válečných veteránů a invalidů žádajících finanční pomoc; korespondenci mezi kmenovými a odštěpnými spolky), vyúčtování, protokoly z valných hromad, pokyny k dopravě a ošetřování nemocných, zprávy z mezinárodních kongresů, informace o sbírkách a koncertech pořádaných pro podporu Červeného kříže a spoustu dalšího. Materiály vzniklé během první světové války jsou v podstatě totožné, ale navíc obohacené o: zprávy z nemocnic ošetřující raněné a nemocné vojáky, zaktualizované mobilizační plány, seznamy nositelů ocenění Červeného kříže, výkazy týkající se jmění odštěpných spolků, vyřízené přihlášky o zřízení nových odštěpných spolků apod. Na důvěryhodnosti materiálu přidává fakt, že se ve většině případů jedná o byrokratické záležitosti, které by měly být v zájmu fungování samotného Červeného kříže co nejpřesnější a nejvýstižnější. Pro mou práci se stala klíčovým dokumentem Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku sepsaná ke konci války a shrnující zdary a nezdary, strukturu a fungování Červeného kříže na území Čech během první světové války. Z této zprávy vyplývá, že právě pro shrnutí činnosti a organizace Červeného kříže během této války vznikla. Dokazuje to její rozsáhlost a obsah, byla napsaná rukou, místy se v ní objevila oprava formulace textu a místy vyznívá takřka oslavně. Ovšem i přes to se jedná o nejobsáhlejší a nejucelenější pojetí, které jsem ve fondu hledala, našla a následně využila pro svou práci. Zpráva je rozčleněna na několik podkapitol, přičemž ke každé z nich se pro hlubší bádání ve zmíněném fondu nachází roztroušený materiál – jednotlivé zprávy, přihlášky, výkazy, seznamy apod. Pro potřeby vytvoření reálně fungující sítě kmenových a odštěpných spolků mi posloužil jejich seznam, v jehož psaní se pokračovalo každým rokem znovu do stejného sešitu, bohužel však končí 1917. Seznam je veden v německém jazyce v abecedním pořádku dle jednotlivých obcí. U

každé z nich je připsána národnost v daném místě převažující – buď „b“ pro *böhmisch* či „d“ pro *deutsch*¹⁰. Dále jsem využila pro ukázkou některé z vypracovaných mobilizačních plánů a výročních zpráv shrnujících činnost jednotlivých odštěpných spolků pro celé válečné období. Oba typy dokumentů pojí forma dotazníku, způsob jejich obdržení od kmenového spolku v Praze a možnost jejich využití pro další studium.

Jako odrazový můstek mi posloužil samostatný inventář fondu, který zpracovala O. Sprušilová spolu s A. Špiritovou. Ten nastiňuje organizaci Zemského a Ženského pomocného spolku Červeného kříže po celou dobu jeho působení v Čechách, nicméně nezabíhá do detailů. Druhým mnou využitým zdrojem přímo souvisejícím s fondem byl *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, jež stejně jako inventář podává ucelené, avšak všeobecné a nijak konkrétní shrnutí.

Samotná literatura, zabývající se zdravotní a ošetrovatelskou tematikou, mi byla nápomocná v zorientování se v úrovni zdravotnictví té doby, ať už se jednalo o Bílkův *Úvod do studia dějin zdravotnictví a sociálního lékařství*¹¹, Kleinovy *Principy válečné chirurgie*¹², Švábovy *Kapitoly z dějin chirurgie v českých zemích*¹³, o *Historii ošetrovatelství a medicíny*¹⁴ Švejdové, *Historii ošetrovatelství*¹⁵ Kutnohorské či Svobodného *Dějiny lékařství v českých zemích*¹⁶. Výše zmíněné publikace se v těch lepších případech o Zemském a Ženském pomocném spolku Červeného kříže alespoň zmiňují (o nemocnicích a lékařích, které pod Červeným křížem pracovali). Přisuzuji to specifičnosti a unikátnosti této organizace, o které samostatná publikace specializující se na mnou vybrané období prozatím zhotovena nebyla. Vzhledem k obsahu a zaměření těchto publikací je to v podstatě pochopitelné. Výjimku mezi nimi tvoří Švejnohova publikace *Červený kříž a Červený půlměsíc*¹⁷, dílo popisující dějiny a poslání Červeného kříže, vytvořené pod samotnou patronací Červeného kříže. Její nevýhodou

¹⁰ Seznam připojen k přílohám.

¹¹ BÍLEK, Vilibald, et al.: *Úvod do studia dějin zdravotnictví a sociálního lékařství*, 2. přeprac. vyd Praha, SPN 1981.

¹² KLEIN, Leo, et al.: *Principy válečné chirurgie*, 1. vyd. Praha, Grada 2005, ISBN 80-247-0735-7.

¹³ ŠVÁB, Jan: *Kapitoly z dějin chirurgie v českých zemích*, 1. vyd. Praha, Karolinum 2016, ISBN 978-80-246-3238-4.

¹⁴ ŠVEJDOVÁ, Kateřina: *Historie ošetrovatelství a medicíny*, 1. vyd. Liberec, Technická univerzita v Liberci 2011, ISBN 978-80-7372-645-4.

¹⁵ KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetrovatelství*, 1. vyd. Praha, Grada Publishing 2010, ISBN 978-80-247-3224-4.

¹⁶ SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, Triton 2004, ISBN 80-7254-424-1.

¹⁷ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, 1. vyd. Praha, Úřad Českého červeného kříže 1999, ISBN 80-239-2121-5.

bylo, že jsem využila pouze informace o vzniku Červeného kříže a co mu předcházelo, jelikož se především zaměřuje na soudobé dějiny, a to navíc v celosvětovém měřítku.

1 Vznik a působení Červeného kříže před první světovou válkou

Lidstvo si během své historie prošlo více než 14.500 tisíci válek, během nichž přišly o život stovky milionů lidí a stejně jich bylo zraněno. Ti, jejichž stav jim to umožňoval, pokračovali dále s vojskem buď v ústupu, nebo k posunu. Ostatní byli většinou zanecháni napospas osudu na bitevním poli, v tom lepším případě se jich ujali obyvatelé vesnic z nejbližšího okolí. Nicméně se změnami ve vojenství během 19. století, ke kterým například patřilo zavedení branné povinnosti, bylo méně mužů ochotných takovéto útrapy snášet bez sebemenšího poskytnutí určitých jistot a pomoci.¹⁸

Výňatek z Provolání Zemského pomocného spolku Červeného kříže z prosince roku 1893, kde se mimo jiné komentuje i zavedení branné povinnosti: „*Jakkoliv jsme proti tomuto vývinu záležitostí bezbrannými, máme nicméně svatou povinnost, abysme se všemi silami o to zasadili, aby se osud oněch synů naší vlasti zlepšil, již jsou povoláni, aby svůj život a svoje zdraví k uhájení říše srdnatě věnovali.*“¹⁹

1.1 Významné osobnosti

Zásadními představiteli prvních organizátorů dobrovolné ošetrovatelské péče byli Nikolaj Ivanovič Pirogov (1810–1881) a Florence Nightingalová (1820–1910). Pozoruhodné je, že takto činili nezávisle na sobě a na opačných válečných stranách během stejného konfliktu. Jejich pomoci se dočkali zranění vojáci během tzv. Krymské války (1853–1856), ve které se střetlo Rusko s Anglií, Tureckem, Francií a Sardinií. N. I. Pirogov již měl v té době jisté zkušenosti se zdravotní péčí na bojišti, a to jako vojenský chirurg například na kavkazských bojištích, kde se válčilo roku 1847. Byl schopen zorganizovat chod péče o zraněné spolu s dobrovolnými zdravotnicemi, zároveň zřizoval zdravotnické stanice na odsunových cestách.²⁰ Pirogov byl prvním lékařem, který si uvědomoval důležitost ošetrovatelek a jejich práci, ne-li poslání, vnímal jako zcela plnohodnotnou.²¹ Do svého deníku si zapsal, že jsou zdravotní sestry tím jediným dobrým v celém tom válečném chaosu, a že ženské vlohy pro tuto práci byly doposud zcela ignorovány. Vyzdvihoval jejich odvahu, houževnatost a trpělivost. Navíc byly tyto sestry prvními, co se pyšnily jednotnými sesterskými uniformami.²²

¹⁸ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 6.

¹⁹ Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže (dále jen NA, ZČK), inv. č. 17, kart. 11, Provolání Zemského pomocného spolku.

²⁰ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 6.

²¹ KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetrovatelství*, s. 37.

²² ŠVEJDOVÁ, Kateřina: *Historie ošetrovatelství a medicíny*, s. 89.

Avšak mnohem více se do povědomí lidí, a to zcela právem, dostala Florence Nightingalová. Tato Angličanka byla všestranně nadaná – zprvu studovala filozofii, historii, klasickou literaturu, hudbu a umění a ani v jazycích nezaostávala (učila se řecky, latinsky, italsky, francouzsky a německy). Hluboký zájem však projevovala především o nemocnice, hygienická zařízení a veřejné zdravotnictví. Během svých cest si kromě tradičních pamětihodností nenechala ujít návštěvu nějakého zdravotnického zařízení. V roce 1851 absolvovala tříměsíční ošetrovatelský kurz na škole a v nemocnici pastora Theodora Fliednera poblíž Düsseldorfu. Dále působila například v nemocnici sv. Vincence z Pauly v Paříži či v Ústavu pro péči o nemocné šlechtičny v Londýně, kde se stala jeho vedoucím. Zde naplno propukly její organizační schopnosti a vynalézavost – nechala rozvést teplou vodu do všech pater nemocnice, zřídila jídelní výtah z kuchyně na oddělení, navrhla a zavedla signalizační zařízení vedoucí od lůžka pacienta ke zvonku na chodbě.²³

Do bojů o přístup k úžinám Bospor a Dardanely se Nightingalová dostala skrze článek v londýnských *Timesech*, který popisoval podmínky žití a přežívání vojáků v Krymské válce. Spolu s ní se 4. listopadu roku 1954²⁴ do Istanbulu vydalo 24 dobrovolnic. Na místě pak našly 18 tisíc nemocných a poraněných vojáků, pobývajících v naprosto otřesných podmínkách. Později zde bylo o 50 dobrovolnic více. Nightingalová zde vytvořila v rámci možností výbornou nemocniční službu.²⁵ Vojenská nemocnice ve Scutari (dnešní Üsküdar, městská část Istanbulu), kde bylo umístěno na 2.300 zraněných vojáků, byla kromě špíny zamořená blechami a krysami. Další vojáci, uloženi v nevábných kasárnách, leželi na zašpiněné holé podlaze, povětšinou nazí. Jídlo, které dostávali jednou denně, jedli rukama. Neměli k dispozici žádné umývárny, ani toalety. Ve všech zařízeních tak řádil tyfus, cholera a střevní potíže. To vše se ale změnilo již během prvního týdne působení Nightingalové a jejích kolegyně. Dámy zprovoznily kuchyň a pacienti tak mohli dostávat jídlo dle jejich potřeby. Zařízení pečlivě uklidily, zřídily toalety a prádelnu.²⁶ K dalším úkolům patřilo nastolení pravidel hygieny – každý zraněný voják měl své vlastní čisté lůžko a každý den měl být umyt. Pokoje se často větraly a dbalo se na přístupu denního světla.²⁷ Tato nutná vylepšení poskytla ošetrovatelkám prostor pro samotnou ošetrovatelskou péči. Díky této jejich

²³ KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetrovatelství*, s. 38.

²⁴ ŠVEJDOVÁ, Kateřina: *Historie ošetrovatelství a medicíny*, s. 89.

²⁵ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 7.

²⁶ KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetrovatelství*, s. 40.

²⁷ ŠVEJDOVÁ, Kateřina: *Historie ošetrovatelství a medicíny*, s. 89.

péči byla snížena úmrtnost, a to během půl roku, ze 60 % na pouhá 2 %. Kromě zdravotní péče se Nightingalová postarala i o sociální potřeby poraněných vojáků, ti tak dostávali během pobytu v nemocničním zařízení žold²⁸ a obstarala korespondenci s rodinami vojáků.²⁹ Pro vojáky byla tou „dámou s lampičkou“. Kahan, se kterým raněné obcházela, se stal na dlouhou dobu symbolem péče o zraněné a nemocné.³⁰ Domů se vrátila roku 1856 spolu s posledním pacientem. Krymská válka ovšem nebyla posledním válečným konfliktem, do kterého se vložila – byla konzultantkou pro zdravotní péči o raněné a nemocné vojáky v občanské válce Spojených států amerických, francouzsko-pruské válce, ve válce v Egyptě a Súdánu, a nakonec i ve válce v Jižní Africe.³¹ Od roku 1864 se soustředila na projekty porodnic, domácí ošetrovatelské práce či vojenských kasáren.³²

Poslední výraznější osobností, která udělala zásadní a v podstatě ten poslední krok v péči o zraněné vojáky – politicky a diplomaticky ji zdůraznit a ukotvit, byl Ženevan Henri Dunant. Učinil ho po tom, co na vlastní oči viděl krutosti bojů u obce Solferino: „*Nešťastní ranění, kteří byli za dne sesbírání, byli bledí a úplně vysílení. Někteří, zejména těžce ranění, zírali tupě před sebe; zdálo se, že nerozumějí vůbec, co se jim říká. Jiní se následkem těžkého otřesu nervů křečovitě chvěli. Druzí opět, se zejícími ranami, které se již zanítily, byli téměř šílení bolestí; prosili, aby byli raději ubiti a svjeli se se strhanou tváří v posledních křečích umírajícího. Jinde byli nešťastníci, kteří byli smeteni k zemi kulemi a střepinami granátů a jimž byly ruce a nohy rozdraceny jedoucimi děly.*“³³ O nich pak napsal útlou knížku *Vzpomínka na Solferino*, a následně ji 8. listopadu roku 1862 v Ženevě vydal. Její kopii posléze rozeslal mezi státníky, vojevůdce a panovníky s návrhem, že by se pro zraněné vojáky měla zřídit zdravotnická organizace, která by zároveň nad jejími dobrovolníky držela ochrannou ruku. Aby nespoléhal pouze na poštovní službu, sám tyto hodnostáře osobně navštěvoval a získával si pro tento projekt jejich podporu. Krátce po vzniku Stálého mezinárodního výboru pro pomoc raněným, Henri Dunant vydal svou druhou knihu – *Mezinárodní bratrství a pomoc v době války*. Ve dnech 26.–29. října roku 1863 se v Ženevě odehrála významná konference, na které byl založen Mezinárodní výbor

²⁸ KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetrovatelství*, s. 40.

²⁹ ŠVEJDOVÁ, Kateřina: *Historie ošetrovatelství a medicíny*, s. 89.

³⁰ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 7.

³¹ KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetrovatelství*, s. 41.

³² KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetrovatelství*, s. 39.

³³ DUNANT, Henri: *Vzpomínka na Solferino* [online], 1. vyd. Praha, Úřad Českého červeného kříže 2004, [vid. 23. 3. 2019], dostupné z: https://www.cervenýkříž.eu/cz/mhp_knihovna/solferino.pdf, s. 15.

Červeného kříže. Delegáti ze zúčastněných zemí (36 zástupců ze 16 evropských zemí³⁴) se dohodli na výcviku a přípravě dobrovolných zdravotníků, jejichž identifikačním a ochranným znakem v terénu se stal červený kříž. O rok později se na další konferenci přijaly Ženevské úmluvy.³⁵ Během 10 let došlo k založení 22 národních společností Červeného kříže. V roce 1868 se vytvořil Vlastenecký pomocný spolek pro Království české, patřící pod Rakouskou společnost Červeného kříže. V islámských zemích pak působila alternativa Červeného kříže – Červený půlměsíc, a to od r. 1876, oficiálně však až od r. 1929.³⁶ Henri Dunant byl poctěn prvním držitelstvím Nobelovy ceny míru a den jeho narození - 8. května se stal Světovým dnem Červeného kříže.³⁷

Mezi hlavní úkoly, které byly ustanoveny pro začleněné státy, patřilo: péče o raněné a nemocné během válečných konfliktů za pomoci zdravotnických složek armád, během míru se připravovat na případ válečného konfliktu, trénovat pomocný personál a shromažďovat potřebný materiál.³⁸

1.2 První ženevská úmluva

Roku 1864 se na ženevské radnici, v sále Alabama, sešli zástupci přítomných států, aby podepsali první Ženevskou úmluvu. Vzhledem k tehdejšímu uspořádání států bylo podpisu přítomno 16 zemí: Bádensko, Belgie, Dánsko, Francie, Hesensko, Itálie, Nizozemí, Norsko, Portugalsko, Prusko, Sasko, Spojené státy americké, Španělsko, Švédsko, Velká Británie a Virembersko. Mezi pozvanými státy bylo i Rakousko, které však kongresu oznámilo, že mu jeho dosavadní péče o vojáky během bojů přijde dostatečná, a zároveň mu nevyhovují některé body programu. Švýcarsku zas přišlo dostačující, že komise Červeného kříže, sestávající ze švýcarských občanů, zorganizovala kongres a poskytla místo pro jeho konání – Ženevu. Rusku vadilo, že by neutralita raněných v boji měla být zanesena do mezinárodních smluv. Dále pak svou účast přímo zamítlo Bavorsko i papežský stát, dnešní Vatikán.³⁹

Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných v polních armádách byla podepsána prvními zeměmi 22. srpna roku 1864. Tím se vojenské nemocnice, sanitární vozidla i zdravotnický personál stávaly neutrálními, chráněnými, a měly být respektovány všemi bojujícími stranami. Co se týče zraněných a nemocných vojáků, ti měli být bez

³⁴ KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetřovatelství*, s. 51.

³⁵ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 8–9.

³⁶ KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetřovatelství*, s. 52–53.

³⁷ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 12.

³⁸ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 30.

³⁹ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 22.

ohledu na jejich válečnou příslušnost posbírání a ošetření. Zároveň byl ustanoven a schválen jednotný identifikační znak, a to červený kříž v bílém poli. Znak měl být regulován, jeho zneužitím bylo porušováno mezinárodní právo a způsobováno ohrožování celého systému. Mohly jím být označeny pouze dopravní prostředky, budovy a osoby, které bezpodmínečně souvisely s péčí o raněné ve válce.⁴⁰

1.3 Počátky působení Červeného kříže u nás

Vznik organizací, které v Čechách poskytovaly zdravotnickou péči raněným a nemocným vojákům, úzce souvisí s rakousko-pruskou válkou, vedenou roku 1866. Krátce po jejím začátku došlo k masakru rakouských vojsk u Sadové poblíž Hradce Králové. Tato událost zapříčinila přistoupení Rakouska k ženevské konvenci (z 22. srpna roku 1864), která raněným i jejich ošetřovatelům zajišťovala mezinárodní ochranu a vytvořila tak základ pro zdravotnické spolky a organizace. V roce 1866 vznikl první pražský pomocný komitét, který ale nebyl právně podložen, byl jakýmsi volným sdružením několika jedinců. O rok později se toto sdružení rozpadlo, ale s rozhodnutím, že zřízení obdobného a zároveň právně ukotveného spolku je zapotřebí. Dne 19. ledna roku 1868 byl přijat návrh na zřízení spolku *Jednota ku podporování dobrovolného ošetřování vojinů v Království českém ve válce poraněných a onemocnělých*. Následně byly 5. září schváleny stanovy tohoto spolku místodržícími. Mezi činnosti tohoto spolku patřily všelijaké přípravy pro případ válečných bojů – byly zřizovány nemocnice a zastávky pro nemocné, zajišťovány prostory, personál i materiál.⁴¹ „*Pomocné spolky Červeného kříže vytknuly si jako další účel spolku podporování nuzných invalidů, vdov a sirotků po vojácích, nuzných rodin vojinů do pole povolanych; konečně pak přispěti pomoci při mimořádných pohromách a neštěstích i v době míru.*“⁴²

1.3.1 Organizace

Nejvyšším orgánem *Jednoty ku podporování dobrovolného ošetřování vojinů v Království českém ve válce poraněných a onemocnělých* byla valná hromada, scházející se jedenkrát ročně. Valná hromada volila výbor, jakožto výkonný orgán. Výbor ze svých řad vybíral členy pro tříčlenné ředitelství, a to prezidenta, náměstka a pokladníka, jež poté spolek reprezentovali a zastupovali. Toto tříčlenné ředitelství pak

⁴⁰ ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, s. 22–23.

⁴¹ VRBATA, Jaroslav, et al.: *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Díl II., svazek 3, 1. vyd. Praha; Tisková, ediční a propagační služba 1990, ISBN 80-7065-007-9, s. 117.

⁴² NA, ZČK, inv. č. 17, kart. 11, Provolání Zemského pomocného spolku.

bylo voleno na 3 roky. V době, kdy neprobíhaly válečné střety, spolek pracoval na udržování, popřípadě rozmnožování jmění spolku. Tento stav, kdy se spolek neměl aktivně do čeho zapojit, způsobil částečnou ztrátu zájmu a následné vystoupení některých členů ze spolku. Což se ovšem změnilo hned v roce 1878, kdy se odehrálo rakouské tažení do Bosny a Hercegoviny. K pomocnému spolku Červeného kříže se pak následně přidávaly různé organizace, například Vlastenecký spolek vysloužilých vojnů či některé společnosti železnic (Společnost české severní dráhy, Společnost železné dráhy Buštěhradské a další). Železniční společnosti se tímto chtěly zapojit do záchran raněných a nemocných, konkrétně tedy jejich přepravováním do zdravotnických zařízení. Ve stejné době došlo i k reorganizaci ředitelství, které se rozdělilo na 3 odvětví – finanční, zdravotní, pro zásoby a přepravu.⁴³

Roku 1879 byl pro celé Předlitavsko utvořen Rakouský spolek Červeného kříže spolu s výzvou, aby se k němu přidaly veškeré pomocné spolky, tedy i ten pro Království české. Přidruženým spolkům zůstávala autonomie, nicméně i povinnost odevzdávat ústřednímu spolku určité procento z členských příspěvků pro nákup potřebného materiálu a zakládání ústředních skladů. 12. listopadu roku 1879 byla přijata změna ohledně názvu spolku, na *Vlastenecký zemský spolek pomocný pro Království české*. K poslední změně názvu došlo po změně stanov 8. února roku 1891 na *Zemský pomocný spolek Červeného kříže pro Království české*.⁴⁴

V dalším období míru se spolek zaobíral hlavně případnou mobilizací, k čemuž sloužily mobilizační plány, mapující: zařízení nemocnic a zastávek pro nemocné a zraněné, zajištění potřebných místností, personálu, spolu s potřebným materiálem a soukromou péčí o pacienty. Z nastřádaného jmění spolek podporoval invalidy z předešlých bojů společně s jejich rodinami, pořizoval zdravotní materiál a vybavil mnoho míst pro první pomoc. Spolek byl nápomocný i během epidemií (například během tyfové epidemie v Lanškrouně roku 1899, dále v Dobřanech o rok později) či katastrof (například při katastrofě v dole Jupiter v Mostě roku 1902, nebo při povodních v Sázavském údolí v roce 1906).⁴⁵

⁴³ VRBATA, Jaroslav a kol.: *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Díl II., svazek 3, s. 117–118.

⁴⁴ VRBATA, Jaroslav a kol.: *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Díl II., svazek 3, s. 118.

⁴⁵ SPRUŠILOVÁ, Olga, et al.: *Zemský pomocný spolek Červeného kříže*, inventář, 1. vyd. Praha, Národní archiv 1979, s. 7.

1.3.2 Ženský pomocný spolek v Čechách

Krátce po vzniku Zemského pomocného spolku byl založen 14. října roku 1878 *Vlastenecký ženský spolek pro království České, pro ošetřování a podporování raněných a nemocných vojáků*. Činnost spolku byla taktéž založena na usnesení ženevské mezinárodní konference z 22. srpna roku 1864. Kromě péče o raněné a nemocné vojáky bylo posláním Ženského pomocného spolku starat se o vysloužilé vojáky, o sirotky a vdovy padlých vojáků.⁴⁶

Orgány Ženského pomocného spolku byly: výbor, valná hromada a předsednictvo spolku. Výbor spolku měl 9 členů, kteří byli voleni na valné hromadě celkem na 3 roky v době míru. V případě války zvolení členové na svých postech ve výboru setrvali po celou dobu trvání války, a po jejím ukončení ještě dalších 6 měsíců po uzavření míru. V době míru Ženský pomocný spolek, stejně jako Zemský pomocný spolek, pracoval na rozmnožení jmění majetku, ale navíc se soustřeďoval na organizování kurzů pro ošetřovatelky.⁴⁷

1.3.3 Spolek ošetřovatelek nemocných

Jako filiálka Ženského pomocného spolku byl roku 1882 zřízen ještě Spolek ošetřovatelek nemocných. Sídlo Spolku ošetřovatelek se nacházelo v Žitné ulici v Praze, a to v domě, který zakoupil Ženský pomocný spolek právě pro školení ošetřovatelek.⁴⁸

Co se týče organizace Spolku ošetřovatelek, byla tvořena z: předsednictva – to zahrnovalo předsedkyni (byla společná i pro Ženský pomocný spolek), místopředsedkyni, jednatelku, pokladní, zapisovatelku a účetní; z výboru – ten měl 12 členů, z nichž jich 5 bylo z výboru Ženského spolku; z členů – čestných, zakládajících, činných a řádných (dle výše příspěvku). Valná hromada se pak scházela před valnou hromadou Ženského pomocného spolku, a to stejně jako u ostatních spolků – jedenkrát do roka. Mezi cíle Spolku ošetřovatelek nemocných patřilo založení školy pro výcvik ošetřovatelek, vytvoření evidence ošetřovatelek a zřízení penzijního ústavu.⁴⁹

1.3.3.1 Školy pro ošetřovatelky

Na založení první České ošetřovatelské školy v Praze, jako jediné v Rakousku, měly v roce 1874 podíl spisovatelky a bojovnice za ženská práva Eliška Krásnohorská

⁴⁶ SPRUŠILOVÁ, Olga, et al.: *Zemský pomocný spolek Červeného kříže*, s. 7.

⁴⁷ Tamtéž, s. 7–8.

⁴⁸ Tamtéž, s. 8.

⁴⁹ Tamtéž.

a Karolína Světlá. Odborná výuka dle osnov a učebních plánů probíhala v podobě krátkodobých kurzů. Kurzy kromě teoretické části měly i část praktickou, která pak probíhala na Karlově v městském chudobinci. K ošetrovatelské práci napsala knihu s názvem *Kniha o ošetrování nemocných* sama Florence Nightingalová. Kniha vyšla česky díky překladu Pauliny Králové v roce 1874⁵⁰ a zabývá se službami, které ošetrovatelky mohou nemocným poskytnout, o hygieně nemocných, ale i o vyžadovaném chování ošetrovatelky. Ošetrovatelka měla být dle Nightingalové důvěryhodná, spolehlivá, skromná a jemnocitná, nesměla poslouchat a šířit klepy, mluvit s každým o všem. Na konci kurzu budoucí ošetrovatelky musely uspět u zkoušky a následně pak obdržely diplom. Tato škola po sedmi letech praxe skončila, ale i tak měla v historii ošetrovatelství u nás veliký význam. Šlo o první organizované školení ošetrovatelek. Veřejnost se seznámila s problematikou zdravotnictví a ošetrovatelství, škola byla i nápomocná při emancipačním hnutí, zároveň zde byl patrný silný zájem lékařů v přípravě ošetrovatelek na jejich povolání. Stala se vzorem pro ošetrovatelskou školu ve Vídni, založenou chirurgem Billrothem v roce 1889.⁵¹

V roce 1914 rakouské ministerstvo vnitra vydalo nařízení o ošetrování nemocných provozovaném z povolání. Na jeho základě bylo povoleno zřizovat ošetrovatelské školy jen při nemocnicích, které jsou schopné zajistit praktickou výuku svým žákyním. Zřízení české a německé ošetrovatelské školy v Praze bylo posunuto kvůli 1. světové válce na rok 1916, kdy byla otevřena Česká (zemská) škola pro ošetrování nemocných při Všeobecné nemocnici v Praze. Ročně se na tuto školu dostalo 15 žákyní po zdolání přijímacích zkoušek (z inteligence, počtů a českého jazyka), a to prozatím jen na 3měsíční nebo 4měsíční zkušební dobu. Celkem byla škola na dva roky. Z teorie se zde během prvního roku studia vyučovalo o stavbě těla a o činnostech orgánů, o nemocech, o potírání infekčních nemocí, o technice ošetrování atd. Druhý rok patřil praktickému výcviku na I. interní klinice ve Všeobecné nemocnici, studentkám se přezdívalo „ošetrovatelky na zkoušku“. Na konci studia bylo nutné vykonat státní diplomové zkoušky a složit slib, až poté měly nárok na užívání titulu „diplomovaná ošetrovatelka nemocných“.⁵²

⁵⁰ Medvik, *Národní lékařská knihovna* [online], [vid. 5. 4. 2019], dostupné z: <https://www.medvik.cz/bmc/view.do?gid=117836&language=cs>.

⁵¹ PŘIKRYLOVÁ, Libuše: *Vývoj ošetrovatelství a ošetrovatelského školství*, Brno, Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví v Brně 1993, s. 5–6.

⁵² PŘIKRYLOVÁ, Libuše: *Vývoj ošetrovatelství a ošetrovatelského školství*, s. 6–8.

2 Organizace spolků během 1. světové války

Po vypuknutí 1. světové války došlo ke sloučení Zemského pomocného spolku s Ženským pomocným spolkem, avšak i přesto každému z nich bylo určeno jiné pole působnosti, a to na základě dohody mezi nimi. Ženský pomocný spolek zaopatřoval prádlo a záležitosti ohledně ošetřovatelství, Zemský pomocný spolek obstarával zbytek, především přijímání a zúčtování sbírek, zřizování a organizování ošetřoven. Dohoda zahrnovala i zužitkování výtěžků ze sbírek. Rozhodlo se, že peníze půjdou na oba spolky, pokud by si dárci sám neřekl, kterému spolku peníze odkazuje. Ovšem situace si vyžadovala silnou spolupráci obou spolků, mnohdy i společná rozhodnutí.⁵³

2.1 Ústřední správa Zemského pomocného spolku

Vzhledem ke změně stavu z mírového na válečný, se musela změnit vnitřní organizace ústřední správy Zemského pomocného spolku, nacházející se v Praze, přičemž vznikla nová specializovaná oddělení:

1. Prezidiální kancelář: oddělení bylo přestěhováno z Josefských kasáren v Praze do malostranského domu na Maltézském náměstí č. p. 1 a od r. 1915 mohlo navíc využívat prostory poskytnuté hrabětem Karlem Buquoem na Velkopřevorském náměstí č. p. 2; kancelář byla dále rozčleněna na:
 - a) prezidiální oddělení: vyřizovalo osobní, správní a hospodářské záležitosti Zemského pomocného spolku, odštěpných spolků a ošetřoven Červeného kříže
 - b) oddělení pro zřizování, organizaci, evidenci a popřípadě zrušení ošetřoven, oddělení pro péči o invalidy, včetně lázeňských zařízení
 - c) prezidiální pokladnu: přijímala a zúčtovala peníze, které prezidiu přicházely a zaobírala se platy
 - d) oddělení pro vyznamenání za zásluhy o Červený kříž: fungovalo od 1. ledna 1915; zpracovávalo došlé návrhy a kontrolovalo navržené osoby, rozhodovalo o tom, kdo nakonec oceněn a vyznamenán bude, ty zapsalo a doručilo jim propůjčená vyznamenání

⁵³ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku Červeného kříže pro Království české za dobu od začátku války až do konce roku 1917.

- e) oddělení pro pamětní listy: v provozu od června 1915; oddělení prodávalo a rozesílalo pamětní listy, vyřizovalo korespondenci a vyúčtovalo výtěžek z tohoto prodeje.
2. Správa pokladny: obstarávala a spravovala peníze Zemského pomocného spolku, dále zprostředkovávala peněžní poukazy týkající se ošetřovného a ošetřoven pro Zemský pomocný spolek; do 6. března r. 1917 se správa pokladny nacházela v Rytířské ulici č. p. 28, poté se přesunula do ulice Na Příkopě č. p. 10.
 3. Ústřední účtárna: kontrolovala hospodářskou správu a výkazy o jmění Zemského i Ženského pomocného spolku, všech jejich odštěpných spolků, dále ošetřoven Červeného kříže, které jí byly pravidelně zasílány; nacházela se na Eliščině třídě č. p. 2.
 4. Účetní oddělení: zjišťovala peněžní potřebu ošetřoven Červeného kříže, kontrolovala jejich měsíční vyúčtování a výkazy o počtu nemocných, dle něj pak vyhotovovala peněžní poukázky a vyžadovala u intendancí⁵⁴ vojenských velitelstev v Praze a Litoměřicích náhradu ošetřovného; nalézala se v ulici Ve Smečkách č. p. 22.
 5. Zpravodajská kancelář pro raněné, pohřešované a válečné zajatce: spolupracovala s ústřední zpravodajskou kanceláří ve Vídni, obstarávala průkazy a zprávy o raněných, ubytovaných v Praze, dále pátrala po válečných zajatcích příslušejících do Českých zemí; do 15. srpna 1916 se nacházela v paláci Clam-Gallasů na Husově třídě, poté se přesunula do Vladislavovy ulice č. p. 26.
 6. Aprovizační (zásobovací) ústředna: založena na jaře 1916, kdy bylo zásobování čím dál obtížnější; zásobovala ústavy Červeného kříže potravinami a dalšími potřebnými věcmi; umístěna ve Strakově akademii.⁵⁵

Předsedou Zemského pomocného spolku byl hrabě Ervín Nostitz-Rieneck.

⁵⁴ Intendanční služba – řídicí orgán hospodářsko-správní služby u vyšších velitelstev pečující o finanční hospodaření, ubytování, zásobování potravinami apod.

⁵⁵ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

2.2 Odštěpné spolky

Aby pomoc Červeného kříže byla co nejučinnější a maximálně organizovaná, vznikala již od roku 1868 po celém území Království českého síť odštěpných spolků patřících pod kmenové spolky (jejichž název se během prvních desítek let fungování několikrát změnil) ve velkých i menších městech. Tato síť postupně houstla, a to především během válečných konfliktů, kdy těchto spolků bylo samozřejmě nejvíc třeba. V některých městech se sešly oba typy pomocných odštěpných spolků – zemský i ženský, které spolu následně úzce spolupracovaly. I když se oficiálně na počátku první světové války sloučily v jeden místní spolek Červeného kříže, stejně jako spolky kmenové, v materiálech z archivu figurují stále buď jako zemský, nebo ženský odštěpný spolek. Před počátkem Velké války počet odštěpných spolků v Čechách činil 109, koncem roku 1917 jich bylo 228.⁵⁶

Odštěpné spolky se podílely na zřizování ošetřoven Červeného kříže i soukromníků a zároveň jim obstarávaly správní, hospodářské a ošetřovatelské služby. Dále pomáhaly chodu ošetřoven ve veřejných nemocnicích tím, že jim poskytly ošetřovatelky, peněžní dary, prádlo či oblečení, zdravotnický materiál a přístroje. Jejich zaměření se neomezovalo jen na raněné a nemocné vojáky, ale i na podporu jejich rodin. V neposlední řadě jejich úkolem bylo shánět nové členy do odštěpných spolků, kteří by jim s tím vším pomáhali.⁵⁷

2.2.1 Mobilizační plány

Zpráva Zemského pomocného spolku Červeného kříže pro Království české dala dnem 25. července 1914 na srozuměnou svým odštěpným spolkům, aby vyplnily mobilizační plány týkající se všech zdravotnických zařízení, které se během válečného konfliktu budou starat o nemocné a zraněné vojáky. Šlo v podstatě o formuláře, které jim ústřední Zemský pomocný spolek rozeslal. Jeho přepis jsem připojila ke své práci (příloha č. 1). Formuláře se tiskly v německé a české verzi a měly být vyplněné zaslány zpět Zemskému pomocnému spolku, nejpozději však do 15. října 1914.⁵⁸

Dotazník byl rozčleněn do 11 tematických odstavců, na jeho levé straně se nacházely otázky, na straně pravé pak místo na odpovědi. Zcela vyplněný dotazník podával Zemskému pomocnému spolku informace o tom, kdo a kde se o zraněné a

⁵⁶ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ NA, ZČK, inv. č. 38, kart. 22, Zpráva Zemského pomocného spolku týkající se rozeslání mobilizačních plánů.

nemocné vojáky ve kterém městě postará, zda je pro vojáky zajištěna strava, prádlo, zdravotnický materiál, odvoz z transportů a mnoho dalších informací.⁵⁹

2.2.1.1 Mobilizační plán Všeobecné veřejné nemocnice v Počátkách

Z mobilizačního plánu této nemocnice se můžeme dozvědět, že se nacházela v ulici Žirovnická č. p. 206 a byla schopná pojmout na 40 raněných či nemocných vojáků, kteří se umísťovali do tzv. světnic č. 17, 25, 26, 27 a 28 ve staré nemocniční budově. Ti uzdravující se pak do světnice č. 9 v nové nemocniční přístavbě a světnice č. 16 ve staré budově nemocnice. Správu nemocnice zajišťoval správní výbor se 7 členy, v čele s obchodníkem Janem Bilkovským. Prádlo a lůžkoviny jim měla poskytovat sama nemocnice, a to po celou dobu pobytu vojáků v nemocničním zařízení. Ohledně dopravy raněných nemocnice očekávala iniciativu od státních úřadů, tudíž s vlastním zajištěním dopravy do nemocnice nepočítala. Za ošetření vojáka si nemocnice na počátku války účtovala za den 1,75 korun s tím, že částku zaplatí buď Zemský pomocný spolek Červeného kříže pro Království české, či vojenská správa. V případě přidělených vojáků a důstojníků – pokud by i za ně bylo placeno ošetřovné, neměla nemocnice problém poskytovat stravu i jim.⁶⁰

2.3 Ošetřovny

Nejdůležitějším úkolem Červeného kříže bylo doplnění péče vojenské správy o raněné a nemocné vojáky, a to především zřizováním ošetřoven. Dle jejich určení je Červený kříž dělil takto:

1. spolkové záložní nemocnice: zde se přijímali a ošetřovali ranění a nemocní vojáci,
2. oddělení Červeného kříže v civilních zdravotních ústavech: zde byla vyhrazena lůžka pro přijetí a ošetřování raněných a nemocných.

Do obou těchto výše vypsanych typů ošetřoven se posílali ranění a nemocní přímo z bojiště, nebo z vojenských nemocnic. Dále na:

3. spolkové ošetřovny pro rekonvalescenty: do nich se přesouvali rekonvalescenti z nemocnic civilních, vojenských či nemocnic Červeného kříže; poskytovaly nejméně 20 lůžek,
4. zastávky pro oddech nemocných bez přenocování: odpočinek, občerstvení a lékařská pomoc pro projíždějící raněné a nemocné

⁵⁹ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 28, Mobilizační plány.

⁶⁰ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 28, Mobilizační plán Všeobecné veřejné nemocnice v Počátkách.

vojáky; dále pak pojímaly 10–12 lůžek pro vojáky neschopné další dopravy,

5. zastávky pro oddech nemocných s přenocováním: poskytovaly se zde snídaně i večeře,
6. tzv. soukromé ošetrovny Červeného kříže: ty byly zřízeny a provozovány soukromými osobami.⁶¹

Ošetrovny se zřizovaly preventivně již během doby míru, protože po vypuknutí jakékoliv války musely být již do 20 dní od mobilizace plně připravené a funkční. V roce 1914 Červený kříž nachystal po dohodě s vojenskou správou 51 ošetřoven se 4.825 lůžky. Lůžka se tedy zařídila ve velikých nemocnicích zřízených kmenovými i odštěpnými spolky Červeného kříže, ve všeobecných veřejných nemocnicích se svolením zemského výboru Království českého a správou jednotlivých ústavů, nakonec i v ošetrovnách zřízených a provozovaných soukromíky. Ačkoliv ošetrovny byly dány plně k dispozici vojenské správě do určených 20 dní, nikdo neočekával tak obrovský konflikt, tudíž se začaly krátce na to hledat nové prostory pro zřízení nových ošetřoven a nemocnice, které by lůžka poskytly. A tak se postupně lazarety stávaly například ze škol či ze sokoloven. Tuto činnost si na svá bedra vzaly po výzvě Zemského pomocného spolku spolky odštěpné, a to i ty nově vzniklé. O tom, jak důležitý úkol to byl, hovoří i poskytnutá pomoc Červenému kříži od zvláštních pomocných výborů, jednotlivců, od korporací a firem, od c. a k. místodržitelství a okresních hejtmanství, a v neposlední řadě od policejních a samosprávných úřadů. Ti všichni skrze odštěpné spolky nabízeli Zemskému pomocnému spolku zřízení ošetřoven.⁶²

Pro vyřizování organizačních záležitostí ošetřoven Červeného kříže byl vytvořen zvláštní referát při Zemském pomocném spolku. Ve vedení a na pozici poradce stál úředník c. k. místodržitelství. K ruce mu byli: konceptní a zdravotní úředník c. k. místodržitelství, 5 zemských konceptních úředníků, dobrovolníci a další pomocní úředníci. Mezi pomocnou silou byli i čeští junáci.⁶³

Nabídky na zřízení ošetřoven se řadily na vzniklém seznamu dle politických okresů. Dále se zkoumalo, zda je jejich poloha vhodná vzhledem k tamějším možnostem dopravy nemocných a raněných vojáků, zda jsou nabízené prostory vhodné ke vzniku ošetrovny, jaké možnosti lékařské péče a stravování vojáků se zde nabízí. O

⁶¹ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

konečném zřízení nové ošetrovny se rozhodovalo na poradách předsednictva Zemského pomocného spolku. Mnoho nabídek se muselo, nejčastěji z finančních důvodů, odmítnout – přicházely nabídky nezařízených místností, místností zařízených, ale se zanedbatelným počtem lůžek a nejistotou, zda bude ošetrovna schopna se na vlastní náklady o vojáky postarat. Zemským pomocným spolkem vybrané a odsouhlasené ústavy se poté nahlásily příslušným vojenským velitelstvím v Praze a Litoměřicích. Jejich seznam byl veden dle okresů a abecedního pořádku. Dokonce se vytvořila i mapa, kam byly ošetrovny Červeného kříže zakresleny.⁶⁴

Zřízení ošetroven se tedy stalo tím hlavním úkolem Červeného kříže a péče o raněné a nemocné vojáky pak připadla vojenské správě. Ošetrovny Červeného kříže a vojenské ošetrovny se přiřazovaly k tzv. mateřským ústavům, v českých zemích se tyto mateřské ústavy – vojenské posádkové a záložní nemocnice, nacházely v Karlíně (dnes součást Prahy) a v Karlových Varech. Ty dále rozdělovaly transporty nemocných a raněných vojáků do jim přidělených ústavů, a to dle toho, pro jaké typy zranění a nemoci byly uzpůsobeny a vybaveny, dále také dle aktuálního počtu volných lůžek.⁶⁵

Správa ošetroven Červeného kříže závisela na typu, účelu ústavu a na počtu dobrovolníků, kteří se o ni přihlásili. Ve velkých ústavech se o správu ošetrovny starala správní komise, ustanovená spolkem Červeného kříže, v jehož obvodu se ústav nacházel. V případě malých ústavů se správa svěřila jedné osobě, na kterou dohlížel určitý odštěpný spolek. Správa ošetrovny pak měla tyto úkoly: dohlížet na chod ošetrovny, na doplňování potřebného materiálu, na zajištění potřebné lékařské a ošetrovatelské péče vojákům a na zprostředkování výživné stravy. Vedení účtů a výkazů patřilo do kompetencí správy nemocnice, která je pravidelně poskytovala účetnímu oddělení Zemského pomocného spolku a zároveň od něj přijímala peníze na chod ošetrovny. Jelikož šlo po celou dobu o úzkou spolupráci Červeného kříže s vojenskou správou, do chodu ošetroven pro raněné a nemocné vojáky se zapojilo vojenské mužstvo. To bylo přiděleno do větších ústavů, kde vedlo seznamy vojáků a jejich výkazy o ošetřování v případě, že na to nestačili dobrovolníci. Dále byl do ošetroven dosazen vojenský dozor, bránící nekázni mezi vojáky. Ve velkých nemocnicích dozor prováděl přidělený inspekční důstojník, v menších pak poddůstojník.⁶⁶

⁶⁴ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

Ošetrovny zřízené Červeným křížem jím také byly dotovány, pokud nedostačovaly peníze nemocnice, nebo v případě, že to nemocnice vyžadovala. Vyúčtování ošetrovného prováděla vojenská správa, a to za 1 muže na den. Na počátku války šlo o částku 2 korun na vojáka za den a 3 koruny na důstojníka za den. Vzhledem k následnému vzrůstajícímu nedostatku veškerého materiálů a tím pádem i ukojení potřeb, se náklady zvýšily nejdříve o korunu, a od 1. ledna 1917 pak šlo o 4 koruny za vojáka na den a 5 korun za důstojníka na den.⁶⁷

2.3.1 Ženský pomocný spolek a ošetrovatelky

Jedním z předních úkolů ženských pomocných spolků se stalo zajišťování ošetrovatelek. Krátce po začátku války se v novinách začaly objevovat výzvy ke všem ženám a dívkám, aby se staly pod vedením Červeného kříže ošetrovatkami. Pro výcvik nových ošetrovatelek se zahájily speciální kurzy pod patronací klinických přednostů české i německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity a ředitelství Všeobecné nemocnice v Praze. Celkem se konalo 5 kurzů v češtině a 5 kurzů v němčině. Ze všech kurzů nakonec vzešlo na 500 ošetrovatelek. Absolventky kurzu se pak stávaly placenými ošetrovatkami, kromě nich pak v rámci Červeného kříže ošetrovalo mnoho dobrovolnic. Možnost zúčastnit se kurzu poskytl i některé odštěpné spolky, například v Českých Budějovicích, Františkových Lázních, Hradci Králové, Karlových Varech, Liberci, v Plzni a dalších městech. V období první světové války bylo zaevidováno na 656 ošetrovatelek, na frontu jich bylo posláno 116.⁶⁸

⁶⁷ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁶⁸ SPRUŠILOVÁ, Olga, et al.: *Zemský pomocný spolek Červeného kříže*, s. 9–10.

3 Činnost spolků během 1. světové války

3.1 Péče o válečné invalidy

Na péči o válečné invalidy se podílely jak kmenové spolky, tak i spolky odštěpné. Například Zemský pomocný spolek v karlínské nemocnici v Praze zprovoznil ortopedické oddělení s nejmodernějším dostupným zařízením. Oddělení zahrnovalo i speciální dílnu, kde se vyráběly protézy. Dále zřídil speciální oddělení pro vojáky se srdečními poruchami a chorobami, ty zde byly nejen diagnostikovány, ale i léčeny. Speciální ortopedická oddělení vznikla i díky odštěpným spolkům ve spolkových nemocnicích například ve Františkových Lázních, Karlových Varech, Mariánských Lázních, Teplicích – Šanově či v Trutnově. Spolkům Červeného kříže se dále povedlo dohodnout se s lázněmi na území Čech na tom, aby vojáci mohli využívat k léčebným účelům tato zařízení buď zcela zdarma, nebo za malý poplatek.⁶⁹

Spolky válečným invalidům nepomáhaly pouze v rovině zdravotní, ale i pracovní. Už během války, s prvními invalidy, bylo zapotřebí zajistit, aby byli schopni se v budoucnu o sebe nějakým způsobem postarat po finanční stránce. Na jedné straně stát nestál o nemohoucí válečné veterány, které by musel živit, na straně druhé sami invalidé nechtěli být státem živeni, ale soběstační. Ku příkladu v pražských ošetrovnách spolků měli invalidé možnost se zúčastnit speciálně pro ně připravených kurzů. Spolky v souvislosti s kurzy spolupracovaly i se živnostenskými a obchodními školami. Někteří vyučení invalidé pak pracovali v nově zřízených kancelářích pro zprostředkování míst v samotných odštěpných spolkách, aby tak měli zajištěné trvalé zaměstnání.⁷⁰

3.2 Převoz raněných a nemocných od transportních vlaků

S převozem raněných a nemocných vojáků vypomáhala Zemská ústřední hasičská jednota Království českého. Ta do 23. září 1914 vytvořila na 57 oddělení (označených často jako „kolony“) pro jejich dopravu s 1.363 členy, ke konci roku 1917 šlo o 183 oddělení s 2.323 členy. Archivní materiály hovoří i o obdobně zapojené Německé zemské hasičské jednotě v Čechách, která ke konci roku 1917 pojímala na 116 oddělení s 1.606 členy. Mezi Zemským pomocným spolkem a Německou zemskou hasičskou jednotou byla uzavřena smlouva s podmínkami a úkoly vytčenými Červeným křížem. Obě záchranné jednoty převážely od železnic zraněné a nemocné vojáky do ošetřoven a nemocnic, poskytovaly jim občerstvení a první pomoc. To vše vykonávaly

⁶⁹ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁷⁰ Tamtéž.

bezplatně. Fungování záchranných jednot ztížila skutečnost, že v roce 1917 mnoho z takto vypomáhajících mužů bylo povoláno k vojenské službě.⁷¹

3.2.1 Situace v Praze

Královské hlavní město se na válečnou situaci nachystalo krátce po vypuknutí války, a to ve třech krocích týkajících se elektrických drah. Prvním krokem byl krok stavebních úprav, zahrnující stavbu odbočných kolejí pro lepší dopravu z nádraží císaře Františka Josefa (dnešní pražské hlavní nádraží) do nemocnic na Vinohradech a na Karlově náměstí, později i k nemocničním vojenským barákům na Letné. Druhým krokem byla úprava vozů pro těžce raněné vojáky, aby z vlaků mohli být přeneseni do vozů na nosítkách ve vodorovné poloze. Tyto speciálně upravené motorové vozy se pro zamezení jejich užití civilisty označovaly na reflektorech a bočních stranách červeným křížem. Vojáci se převáželi nejen z nádraží do nemocnice, z nemocnice do jiné nemocnice, ale i na koncerty a do divadel, která se přichystala výhradně pro ně. Třetím byla úprava sazeb za přepravu jak pro lékaře a zdravotní personál, tak i pro vojáky či válečné invalidy. Pro převoz mrtvol vojáků z nemocnice na hřbitov se zřídil speciální pohřební motorový vůz patřící elektrickým drahám, natřen načerno s bílým křížem v červeném poli na reflektorech a bočních stranách. Jeho provoz započal 22. října 1917 a byl poskytován bezplatně. Vešlo se do něj 8 mrtvol. Spolu s mrtvými se jím mohli svézt i jejich příbuzní.⁷²

O převozu raněných a nemocných vojáků po Praze se dohodl Zemský pomocný spolek i s Pražským dobrovolným záchranným sborem, hasičskými jednotami a mimohasičskými korporacemi. Pražský dobrovolný záchranný sbor poskytl již na počátku války Červenému kříži 7 ambulancí, 15 ambulančních vozů, 30 aut, 14 povozů se 4 sedadly, 3 transportní vozy, 11 vozů pro infekčně nemocné, 1 furgon (obdoba dnešního nákladního auta), 9 převozních nosítek a 2 obyčejná nosítka. Každý třetí den měl některý z lékařů nádražní službu, jinak se transportů účastnili všichni k tomu způsobilí.⁷³

Na všech pražských vlakových nádražích Zemský pomocný spolek ve spolupráci se železničními úřady a vojenskými nádražními velitelstvy zařídil pro vojáky projíždějící Prahou, ale i pro ty, kteří v Praze byli vyloženi, občerstvovací službu. Jídlo se připravovalo v kuchyních restaurací příslušných nádraží. Občerstvovací stanice se

⁷¹ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

samozřejmě netýkaly pouze hlavního města, odštěpné spolky Červeného kříže zřídily na území Českého království během války na 106 občerstvovacích stanic.⁷⁴

3.2.2 Transportní vlaky a Jaromír Mundy

Zde bych si dovolila malou odbočku a zmínila zde osobnost Jaromíra Mundyho (1822–1894). Jaromír Mundy, dříve vojenský důstojník habsburské armády, později pak doktor medicíny, se v 19. století zúčastnil několika bitev na území Rakousko-Uherska, Pruska a Itálie, té u Solferina nevyjímaje. Zaměřil se na problém s počtem úmrtí vojáků kvůli nevhodné zdravotnické pomoci, kterých bylo mnohem více než těch, kteří zemřeli přímo v boji. Dle něj chyběla zdravotní péče přímo na bojištích. Dále viděl problém v absenci rychlého převozu raněných na obvaziště a dle potřeby pak do nemocnic a lazaretů. Od roku 1860 studoval postupy sanitních služeb jednotlivých armád na území Evropy – plány na řešení epidemií, evakuační plány, organizace polních ambulancí a získávání materiálu či zásob. V bojích u Hradce Králové roku 1866 koordinoval záchranné akce, kdy kromě koňských povozů byly pro přepravu raněných využívány nově i vlaky, avšak nijak speciálně upravené. Na jeho doporučení se posléze vagóny vybavily podpěrami pro zavěšení nosítek. Díky jeho stykům a členství v Řádu maltézských rytířů Ministerstvo války Rakousko-Uherska roku 1874 schválilo výrobu 12 sanitních vlaků dle návrhů J. Mundyho a Huga Zipperlinga (ředitel akciové společnosti na výrobu lokomotiv a vagónů v Simmeringu). Vlaky i její posádky pak zdobily znaky Řádu maltézských rytířů, ale i Červeného kříže. Do depa řádových vlaků ve Strakoněch nakonec dorazilo těchto sanitních vlaků jen 10. Všechny vlakové soupravy měly stejné uspořádání vozů: lokomotiva s tendrem⁷⁵, vůz vlakvedoucího, vůz velitele a lékaře, zásobovací vůz, kuchyňský vůz (teplé jídlo až pro 150 osob), 5 ambulantních vozů, skladový vůz a jako poslední vůz koncový. Vlaky byly vybaveny i knihovnou a telegrafem. Jejich práce během 1. světové války započala 21. srpna 1914. Najednou každá souprava uvezla 100 vojáků s lehkým a 100 vojáků s těžkým zraněním, kteří byli opečováváni 2 lékaři a 6 ošetřovateli. Po válce se vlaky předaly Ministerstvu

⁷⁴ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁷⁵ zásobník paliva a vody pro parní lokomotivy

národní obrany.⁷⁶ Ve svých pamětech se o Mundym zmínil sám Henri Dunant, jako o „muži skvělého srdce“.⁷⁷

3.3 Získávání nových členů

Červený kříž byl a v podstatě je dodnes dobrovolnickou organizací, tudíž všichni, co se chtěli stát jeho členy, byli vítáni. Zemský spolu s Ženským pomocným spolkem Červeného kříže měly na území Čech spoustu členů před 1. světovou válkou i během ní. Nicméně výjimečná situace, jakou válka rozhodně byla, si žádala čím dál víc členů v různých odvětvích pomoci. S verbováním členů spolkům pomáhaly například i poštovní úřady. Na vývěškách poštovních úřadů visela oznámení, že úřady mají naskladněné tzv. složenky, jejichž vyplněním a zasláním Zemskému pomocnému spolku se člověk stal členem Červeného kříže. Dalším působištěm snahy o získání nových členů byla škola. Apelovalo se na žáky, aby se snažili verbovat nové členy. Odměnou jim pak měly být diplomy a odznaky od Červeného kříže. V neposlední řadě se staly nástrojem pro vyzývání žen i mužů stát se členy Červeného kříže i noviny.⁷⁸

3.4 Sbírký a dary

Peníze byly jednou z nejpotřebnějších komodit, jaké spolky Červeného kříže musely obstarávat. Jedním z nejčastějších způsobů, jak k penězům přijít, se staly sbírky. Některých z nich se zúčastnily velice důležité osobnosti. Například zahájení výstavy porcelánu, skla a drobnomaleb, pořádané 26. května 1917 v paláci hraběte Thun-Salma, jejíž výtěžek šel na potřeby Červeného kříže, neopomenul navštívit při své návštěvě rakouský arcivévoda a generál František Salvátor. Na obdobný způsob fungovaly další kulturní akce – divadelní představení, koncerty, pořádané speciálně pro získání finančních prostředků pro potřeby Červeného kříže.⁷⁹ Potřebu peněz pro chod Červeného kříže pak vystihl následující citát: „*Přáli bychom si, aby těch grošů na prospěch Červeného kříže sypalo se a pršelo se všech stran co nejhojněji, nejštědřeji. Každý raněný, jenž věří však, že bude zachráněn rychlou a svědomitou pomocí, každý raněný z té duše bude děkovati všem, kteří Červenému kříži a tím také k jeho spáse*

⁷⁶ LAPÁČEK, Petr: *Vojenské a válečné vlaky*, 1. vyd. Brno, CPress 2016, ISBN 978-80-264-1193-2, s. 13–16.

⁷⁷ POŘÍZKA, Jiří: *Maltézští rytíři u nás: tři studie k historii českého velkopřevorství řádu maltézských rytířů*, 1. vyd. Brno, Petrov 1990, ISBN 80-85247-05-04, s. 75.

⁷⁸ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁷⁹ Tamtéž.

*přispěli!*⁸⁰ Finanční i materiální dary ocení i dnešní neziskové organizace od jakýchkoliv dárců. Materiální dary se stejně jako tehdy roztřídí a zužitkuje.

3.5 Korespondence

Jak hlásá dobová publikace, jednou z povinností Červeného kříže se stalo i zprostředkovávání korespondence mezi raněnými či nemocnými vojáky, jež sami dopis napsat nemohou, a jejich příbuznými: „*Jenom ten, kdo viděl slzy vděčnosti v očích ubohého raněného, který tak mohl dát o sobě první zprávu svým milým a kdo zažil, jak takové psaní s radostí se přijímá, jak jde z ruky do ruky v kruhu rodinném i mezi cizími, dovede právě tento druh práce ocenit po zásluze.*“⁸¹ Korespondence s jejich rodinami byla pro vojáky velmi důležitá, někdy až klíčová. Jejich absence doma mohla způsobovat manželkám i dětem nemalé problémy. To si často uvědomovali, což mělo neblahý vliv na jejich psychiku a prožívání války.

Dále Červený kříž zprostředkoval korespondenci mezi vojáky a zajatci s jejich rodinami. Od válečných zajatců, například těch zajatých v Rusku, si sestry Červeného kříže přebíraly dopisy během jejich inspekčních cest. Kromě dopisů zajatcům přicházely skrze Červený kříž i knihy. Zřízená prodejna při prezidiu Zemského pomocného spolku dodávala korespondenční lístky, vydané Rakouskou společností Červeného kříže, poštám a prodejnám jak ve městech, tak na vesnicích. Do konce roku 1917 se dodalo na 5 milionů korespondenčních lístků, zájem o ně byl obrovský.⁸²

3.6 Zásobování

Roku 1916 byla do chodu uvedena aprovizační kancelář Zemského pomocného spolku, jejímž úkolem se stalo zásobování zdravotních ústavů Červeného kříže. Nelehkým cílem bylo ve spolupráci se státními úřady dohodnout se na levnějším odkupování potravin a dalších potřeb od průmyslových podniků zemských i soukromých. Obstarávání nejdůležitější suroviny – mouky, mělo na starosti ministerstvo války. To, skrze vojenský zásobovací ústav, dodávalo a účtovalo nemocnicím mouku a chléb. Při jednáních Červeného kříže s ministrem války a generálním intendantem se dosáhlo snížení ceny z maloobchodní na velkoobchodní, což nemocnicím Červeného kříže, rakouským i uherským, ušetřilo mnoho financí. Další finanční zátěží související

⁸⁰ *Světová válka 1914–1916 slovem i obrazem* [online], Díl III., Praha, Emil Šolc 1916, [vid. 3. 4. 2019], dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:051b5f9e-6fc8-4cd6-af58-60e7edaace43?page=uuid:77a23c73-1165-11e8-b685-005056b73ae5>, s. 1015.

⁸¹ *Světová válka 1914–1916 slovem i obrazem* [online], Díl III., s. 974–975.

⁸² NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

se zásobováním bylo dovozné. Levnější dovozné se platilo pouze v případě, že zásoby obdržel Červený kříž darem. I po jednání s ministerstvem železnic nedošlo z jeho strany ke vstřícnému kroku týkajícího se možnosti levnějšího dovozu. Po úspěchu s levnějším odkupováním mouky a chleba se zadařilo vyjednat levnější odkupování zemských plodin, zejména tedy krup, krupic, luštěnin, obilí a olejů. Brambory se pravidelně po vagoněch přidělovaly aprovizací ústředně až ke konci roku 1917, kdy už nebylo možné přímo brambory nakoupit z důvodu jejich zestátnění, ale v případě potřeb Červeného kříže se vyjednala výjimka. Především dohoda před zestátněním byla taktéž vlídná, nicméně netrvala dlouho, vzhledem k době mezi vznikem aprovizací úřadu a zestátněním. O potřebě brambor hovoří nouze o ně během roku 1916. Problémy aprovizací ústředně činilo zajistit cukr a čerstvou zeleninu či zeleninové konzervy. Zelenina měla být obstarána skrze velkododavatele v Německu, avšak tento plán překazil zákaz vývozu z Německa. Na druhou stranu se podařilo sjednat lepší podmínky pro odkoupení sušených švestek, povidel a octa.⁸³

Nákup potravin se neomezoval jen na naše území, ale některé suroviny se kupovaly i v zahraničí (z neobsazených zemí), jako například káva, máslo, ryby, rýže a vepřové sádlo. V roce 1917 se sortiment rozrostl o čaj, čokoládu, kakao, kondenzované mléko, marmeládu, mořské ryby, slanečky či sušenou zeleninu, a to samozřejmě za sníženou cenu. Nákup zahraničních potravin spadl pod rakouskou ústřední nákupní společnost ve Vídni, tudíž právě s ní musela aprovizací ústředna o nákupu ze zahraničí jednat.⁸⁴

Kromě potravin se aprovizací ústředna snažila obstarat za výhodnou cenu uhlí pro nemocnice Červeného kříže. Hlavními dodavateli se stali: firma J. Petscheka v Ústí nad Labem (hnědé uhlí), prodejna uhlí Pražské železářské společnosti a prodejna uhlí Buštěhradské dráhy (kamenné uhlí a koks). Ovšem problém nastal opět s jeho dopravou. Aprovizací ústředna žádala o dopravní přednost vagonů s uhlím určeným nemocnicím Červeného kříže, zároveň i o vyšší počet vagonů pro jeho převoz. Obojí bylo přislíbeno, avšak nevykonáno, což způsobilo nemalé potíže například během zimy 1916/1917. V listopadu 1917 došlo k zabavení uhelných zásob a byla potřeba vyžádat si novou dohodu. Po domluvě s ministrem veřejných prací dostával Červený kříž 5 vagonů uhlí denně během zimy 1917/1918. Toto množství nepostačovalo pro zásobu všech nemocnic Červeného kříže, tudíž se začal upřednostňovat chod těch větších zdravotních

⁸³ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁸⁴ Tamtéž.

ústavů před těmi menšími. Menší ústavy se buď uzavřely jen na určitou dobu, nebo zcela.⁸⁵

Další položkou na nákupním seznamu bylo mýdlo, které se obstarávalo výhradně ze zahraničí. Ovšem ani převoz mýdla se po celou dobu nevyhnul nějakým potížím. Jednou převoz vagónů mýdla z Holandska znemožnilo opět Německo. To v daném období zabavilo veškeré mýdlo, které se přes jeho území převáželo. Naštěstí se aprovidační ústředna postarala o jeho náhradu dovoláním se do Vídně.⁸⁶

A kde se veškeré nakoupené zboží skladovalo? Aprovidační ústředna neměla zakoupena žádná tranzitní skladiště, avšak ředitelství tratí státních drah jí zdarma poskytlo k těmto účelům velké místnosti v moučném skladu na nádraží v pražské Hyberské ulici. Úkony spojené s vykládáním, uskladněním a následným rozesláním činil skladník správy státní dráhy, a to bezplatně. Co se týče netrvanlivých potravin, ty se se souhlasem starosty Smíchova mohly uložit do chladíren smíchovské tržnice.⁸⁷

V říjnu roku 1916 byla při aprovidační ústředně zřízena masná ústředna, a to na popud úředních nařízení o spotřebě masa. Nařízení původně ošetřovny Červeného kříže zahrnovala k drobným spotřebitelům, což se projevilo na ceně. Po dalším vyjednávání se docílilo toho, že řezníkům masné ústředny se udělila výjimka, jako v případě těch, kteří pracovali pod vojenskou správou. Řezníci masné ústředny mohli hned po porážce zvířete zužitkovat vše, čeho bylo třeba. Na seznamu dodaného masa bylo maso hovězí, telecí, vepřové a skopové. Pro zajímavost a pro potrápení naší fantazie se mezi uzeninami objevily kromě nám známých jitrnic, šunek a vuřtů i salámy „válečné“ a „odpadové“.⁸⁸

3.6.1 Kutnohorské dámy

Neobvyklý spolek pod vedením paní Bohatové a slečny Weignerové se vytvořil v Kutné Hoře. Úkolem dam tohoto společenství bylo zhotovovat balíčky pro bojující vojáky, a to v podobě plátěných tašek naplněných čistým prádlem – košilí, spodním prádlem, ponožkami, ručníkem a kapesníkem, dále pak mýdlem, vazelínou, jehlou s nití, tužkou a papírem, sirkami, cigaretami, tabákem, a nakonec čokoládou a bonbony.

⁸⁵ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

V nejideálnějším případě mělo jít o zasílání 200 takových balíčků po týdenním intervalu.⁸⁹

3.7 Poptávárna po raněných, nemocných, nezvěstných vojácích a válečných zajatcích

Tato kancelář při Zemském pomocném spolku byla součástí ústřední kanceláře ve Vídni, která se zabírala vojáky příslušnými do všech rakouských korunních zemí, kdežto ta naše se zaměřovala na důstojníky a vojáky příslušné do Čech či hlášené k českým plukům. Kancelář vedla kartotéku padlých vojáků a válečných zajatců v lístkové podobě. Dále vedla seznam zajatců a internovaných vojáků, které se vyměňovaly mezi zúčastněnými zeměmi skrze příslušná oddělení Červeného kříže. Seznamy českých zajatců do kanceláře přicházely od ústředny ve Vídni, která je obdržela od nepřátelských zemí a následně je rozesílala všem svým korunním zemím. Lístky pak putovaly na obecní úřady, kam vojáci jako občané příslušeli, a ty následně informovaly jejich příbuzné či posledního zaměstnavatele. Pokud to bylo jen trochu možné, obeznámit se situací příbuzné vojáků dříve než skrze obecní úřad, stalo se tak. Informace o zajatcích se nezprostředkovávaly pouze formální cestou, ale i skrze soukromou korespondenci či misiemi. Kromě informací obecní úřady na žádost poskytovaly úmrtní listy, vyřizovaly pozůstalost po vojácích či zařizovaly zástupce pro sňatek s válečnými zajatci. Další seznamy obsahovaly jména a informace o vojácích, kteří byli od začátku války alespoň jednou ošetřováni v nějakém zdravotnickém zařízení. Samy nemocnice a ošetrovny tyto seznamy pravidelně této kanceláři zasílaly.⁹⁰

Kancelář také obstarávala či zprostředkovávala finanční zásilky, které posílali válečným zajatcům jejich příbuzní. Kancelář peníze převzala, příbuzným vystavila stvrzenku a peníze poslala dál. V případě, že finance nemohly být doručeny příslušné osobě, byla snaha o to, aby se vrátily zpět odesílajícím. Příbuzní mohli zaslat balíček opatřený německou a cizojazyčnou adresou i vojákům bojujícím na polích. Od října r. 1916 do dubna r. 1917 se balíčky ve spolupráci s firmou S. Binder posílaly přes Curych, poté i přes Dánsko a Švýcarsko.⁹¹

Veškeré náklady této kanceláře hradil Zemský pomocný spolek Červeného kříže pro Království české. Denně kancelář vyřizovala 200–300 požadavků těch, kteří se dostavili osobně, co se týče písemných žádostí, jich každý den docházelo 300–400. Jen

⁸⁹ *Světová válka 1914–1916 slovem i obrazem* [online], Díl III., s. 922.

⁹⁰ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁹¹ Tamtéž.

pro zajímavost, ke konci února r. 1918 bylo kanceláří zaevidováno ještě na 27.152 nezvěstných vojáků z území Čech. Co se pracovní síly kanceláře týče, na začátku jejího fungování agendu vykonávali dobrovolníci a přidělení vojíni. S nárůstem práce v kanceláři působili: vojenský správce, 10–12 dobrovolnic, 4 přidělení vojíni a 29 placených úředníků (stav k březnu 1918).⁹²

3.8 Prádlo

Přijímání darů v podobě prádla, jeho nákup a následné zásobování nemocnic prádlem měl na starosti Ženský pomocný spolek Červeného kříže. To vše se vykonávalo v jím zřízeném skladu prádla – tyto místnosti mu poskytla předsedkyně tohoto spolku princezna Ida z Lobkovic, a to ve svém paláci v pražské Hybernské ulici č. p. 12.

Pro spravování poškozeného prádla a vypomáhání tak nemocnicím byla hned na počátku války zřízena dílna, nacházející se v několika místnostech paláce hraběte Waldsteina. Ke konci roku 1917 zde pracovalo 40 žen.⁹³

3.9 Zabavení vojáků

Pro zpříjemnění rekonvalescence vojáků Zemský pomocný spolek vytvořil v červenci 1916 v Praze půjčovnu knih pro pražské nemocnice. Knihy se kupovaly z výtěžků sbírek k tomu určených, nebo je spolek nabýval skrze dárce. Tato půjčovna knih nefungovala jako dnešní knihovny. Nebyla totiž přístupná pro jednotlivce, nýbrž člověk k tomu zvolený půjčoval knihy jednotlivým nemocnicím po skupinách. Nacházela se v prostorách paláce knížete Fürstenberga v Praze. Vojáci projevíli o četbu zájem a tato služba se následně rozšířila za hranice hlavního města, ale i na území armády. Uvádí se, že během jednoho roku se půjček nasčítalo 10.000. Knihovna nabízela přes 4.000 německých a 2.000 českých knih, dále pak knihy v chorvatštině, itaštině, rumunštině, polštině a ukrajinštině.⁹⁴

Jak už zde bylo zmíněno, pro vojáky se konala různá divadelní představení či koncerty.

3.10 Zpráva o činnosti

V březnu roku 1918 se k odštěpným spolkům dostal od Zemského pomocného spolku v Praze formulář Zpráva o činnosti, kde měly odštěpné spolky shrnout svou činnost od počátku války až do 31. prosince 1917. Zpráva o činnosti odštěpného spolku

⁹² NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

Zemského či Ženského pomocného spolku Červeného kříže v daném městě podávala informace o založení spolku, o osobách, které ho zastupují, o počtu jeho členů, o jeho financích (o příjmech i výdajích), o jím zřízených ošetřovnách a dalších jeho činnostech.⁹⁵

3.10.1 Zpráva o činnosti odštěpného spolku Ženského v Klatovech

Ženský odštěpný spolek byl v Klatovech založen v roce 1897, avšak, jak zpráva říká, v činnost uveden až v srpnu roku 1914. Jeho předsedkyní se stala Anna Vysoká, manželka okresního hejtmana v Klatovech, jeho místopředsedkyní pak Luisa Salzmánová, žena klatovského praktického lékaře. V podstatě i všechny následující posty obsadily ženy dobrého společenského postavení. Na počátku války spolek čítal na 450 členů, ke konci roku 1917 jich však bylo podstatně méně, a to 150. Jeho počáteční kapitál činil 3.210 korun, koncem roku 1917 pak 1.966 korun. Zpráva dále uvádí, že částka celkových příjmu během války byla 4.892 korun a výdajů pak 9.236 korun.⁹⁶

Co se činnosti tohoto spolku týče, již po vypuknutí války zřídil praktické kurzy pro ošetřovatelky, aby zajistil jejich dostatečný počet pro svá zdravotnická zařízení. Spolu s klatovským zemským (čili mužským) odštěpným spolkem zřídil pod Červeným křížem záložní a poboční nemocnici. Těmto zdravotnickým ústavům pak opatřil prádlo, lůžka, potraviny a další potřebné vybavení. Postaral se o přijetí a umístění raněných a nemocných vojáků z 22 transportů. Pro získání peněz konal sbírky, výstavu obrazů a koncerty. Výtěžek z těchto akcí šel na vojáky v poli, na každoroční vánoční besídku pořádanou pro vojáky v klatovských nemocničních zařízeních či do fondu Červeného kříže.⁹⁷

⁹⁵ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku.

⁹⁶ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Ženského odštěpného spolku v Klatovech.

⁹⁷ Tamtéž.

Závěr

Můžeme se jen dohadovat, jak by péče o raněné a nemocné vojáky bez pomoci Červeného kříže v Čechách během první světové války vypadala. Zemský a Ženský pomocný spolek, sídlící v Praze, spolu s jejich odštěpnými spolky po celém území Čech vytvořily důmyslný systém doplňující péči zemských a vojenských úřadů. Systém, na nějž spoléhalo mnoho lidí a mnoho lidí bylo jeho součástí. Systém nezahrnující pouze obstarávání zdravotnické péče, ale i dopravu, stravu, zábavu či korespondenci.

Zemský a Ženský pomocný spolek Červeného kříže a jejich odštěpné spolky nevznikly úderem prvního výstřelu na počátku první světové války. Předcházel tomu bezmála padesátiletý vývoj. Během těchto takřka padesáti let se Rakousko stalo jedním ze signatářů Ženevské úmluvy, čímž na území Čech právně ukotvilo působení Zemského a Ženského pomocného spolku se všemi jejich předchůdci. K těmto kmenovým spolkům se v průběhu let připojovaly odnože z celého území Čech. Aktivní nebyly pouze v dobách válek, nýbrž i během míru, kdy se spolky v podstatě připravovaly na potenciální válečný stav. To se bohužel negativně projevovalo v počtu členů, který během míru klesal, a to nejspíš z důvodu ztráty jakési atraktivnosti či iluze, že být členem Červeného kříže v míru nemá smysl. Avšak opak byl pravdou, Červený kříž nezasahoval pouze v době válek, ale i během epidemií nebo přírodních katastrof.

První světová válka se pro Červený kříž stala opravdovou zkouškou. Zmobilizováni nebyli pouze vojáci a jejich nadřízení, ale i zdravotníci, ošetřovatelé či úředníci, jejichž úkolem a posláním se stalo postarat se o raněné a nemocné vojáky navracející se z válečné vřavy. Postarat se o ně po zdravotní, materiální, ale i duševní stránce. Červený kříž se jim snažil zajistit vše od dopravy, přes ošetření až po rekonvalescenci, spolu s kontaktem s jejich rodinou, stravu a zábavu během léčby. Na to vše ale potřeboval Červený kříž finance a dobrovolníky. Díky finančním a materiálním darům, sbírkám, výtěžkům z koncertů a divadelních představení či členským příspěvkům a díky výzvám interpretovaným skrze noviny, školy nebo pošty, se pomoc v rámci možností podařila udržet po celé trvání války.

S koncem první světové války a rozpadem Rakousko-uherské monarchie nastal i konec pro Zemský a Ženský pomocný spolek Červeného kříže pro Království české. Nicméně po několika měsících od vzniku Československa v čele s Tomášem G. Masarykem vznikl Československý červený kříž v čele s jeho dcerou, Alicí Masarykovou. O jejich počínání však existuje široká škála pojednání.

Což se ovšem nedá říct o mnou zvoleném tématu. Příslušný fond Národního archivu obsahuje nepřehledné množství stále ještě nevyřčených skutečností, roztríděných do 207 kartonů. Snaha zachytit v mé práci organizaci a činnost Zemského a Ženského pomocného spolku je z hlediska množství informací v archivních materiálech špičkou ledovce. Bakalářská práce otevírá další možnosti pro dodatečná bádání. Například se zaměřením na menší územní celky či konkrétní zážitky vojáků a zdravotnického personálu na frontách i mimo ně. Cenným zdrojem by se proto mohly stát deníky českých vojáků bojujících na frontách a následně raněných, popisujících jejich zkušenosti se zdravotní péčí poskytnutou Červeným křížem. Bohužel jsem během svého bádání na deníky této povahy nenarazila. I přesto se domnívám, že se touto bakalářskou prací podařilo představit tuto nezanedbatelnou součást zdravotnických služeb a péče o vojáky během první světové války, a to vzhledem k jejímu územnímu pokrytí – Čechám.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 17, kart. 11, Provolání Zemského pomocného spolku.

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 38, kart. 22, Zpráva Zemského pomocného spolku týkající se rozeslání mobilizačních plánů.

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 39, kart. 28, Mobilizační plán Všeobecné veřejné nemocnice v Počátcích.

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 39, kart. 28, Mobilizační plány.

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 39, kart. 28, Výroční zpráva.

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti zemského pomocného spolku Červeného kříže pro Království české za dobu od začátku války až do konce roku 1917.

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 39, kart. 32, Zpráva o činnosti Ženského odštěpného spolku v Klatovech.

Národní archiv, fond Zemský pomocný spolek Červeného kříže, inv. č. 39, kart. 32, Seznam odštěpných spolků v Čechách ke konci roku 1917.

Příručka pro nosiče raněných: Základní pravidla o první pomoci a dopravování raněných [online], 1918 [vid. 28. 3. 2019], dostupné z: <http://www.vhu.cz/wp-content/uploads/2012/11/Prirucka-pro-nosice-ranenych-1918.pdf>.

Literatura

Tištěné monografie

KLEIN, Leo, et al.: *Principy válečné chirurgie*, 1. vyd. Praha, Grada 2005, ISBN 80-247-0735-7.

KUTNOHORSKÁ, Jana: *Historie ošetrovatelství*, 1. vyd. Praha, Grada Publishing 2010, ISBN 978-80-247-3224-4.

LAPÁČEK, Petr: *Vojenské a válečné vlaky*, 1. vyd. Brno, CPress 2016, ISBN 978-80-264-1193-2.

LÁNÍK, Jaroslav, et al.: *Léta do pole okovaná 1914: proměny společnosti a státu ve válce*, Praha, VHÚ Praha 2015, ISBN 978-80-7278-663-3.

POŘÍZKA, Jiří: *Maltézští rytíři u nás: tři studie k historii českého velkopřevorství řádu maltézských rytířů*, 1. vyd. Brno, Petrov 1990, ISBN 80-85247-05-04.

PŘIKRYLOVÁ, Libuše: *Vývoj ošetrovatelství a ošetrovatelského školství*, Brno, Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví v Brně 1993.

SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, Triton 2004, ISBN 80-7254-424-1.

ŠVEJDOVÁ, Kateřina: *Historie ošetrovatelství a medicíny*, 1. vyd. Liberec, Technická univerzita v Liberci 2011, ISBN 978-80-7372-645-4.

ŠVEJNOHA, Josef: *Červený kříž a Červený půlměsíc*, 1. vyd. Praha, Úřad Českého červeného kříže 1999, ISBN 80-239-2121-5.

VRBATA, Jaroslav, et al.: *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Díl II., svazek 3, 1. vyd. Praha; Tisková, ediční a propagační služba 1990, ISBN 80-7065-007-9.

Elektronické monografie

ČERNÝ, Jiří: *Doprava raněných a nemocných* [online], Praha 2009, Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, vedoucí práce prof. PhDr.

RNDr. Helena Haškovcová, CSc., [vid. 22. 4. 2019], dostupné z:

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/29808/DPTX_2008_1_11240_0_250143_0_69224.pdf?sequence=1.

DUNANT, Henri: *Vzpomínka na Solferino* [online], 1. vyd. Praha, Úřad Českého červeného kříže 2004, [vid. 23. 3. 2019], dostupné z:

https://www.cervenkykruz.eu/cz/mhp_knihovna/solferino.pdf.

Světová válka 1914–1915 slovem i obrazem [online], Díl I., Praha, Emil Šolc 1915, [vid. 3. 4. 2019], dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:e00139f8-1dc8-40dd-83f3-faa3866a0ad9?page=uuid:680cf9f1-1165-11e8-b685-005056b73ae5>.

Světová válka 1914–1915 slovem i obrazem [online], Díl II., Praha, Emil Šolc 1915, [vid. 3. 4. 2019], dostupné z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:37ad7f44-2cf2-4480-80ea-c7638d0c67d1?page=uuid:85e7cc67-1165-11e8-b685-005056b73ae5>.

Světová válka 1914–1916 slovem i obrazem [online], Díl III., Praha, Emil Šolc 1916, [vid. 3. 4. 2019], dostupné z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:051b5f9e-6fc8-4cd6-af58-60e7edaece43?page=uuid:77a23c73-1165-11e8-b685-005056b73ae5>.

Inventáře

SPRUŠILOVÁ, Olga, et al.: *Zemský pomocný spolek Červeného kříže*, inventář, 1. vyd. Praha, Národní archiv 1979.

Internetové zdroje

Klub historie Červeného kříže: Místní skupina Českého červeného kříže, Lány [online], [vid. 25. 5. 2019], dostupné z: <https://klubhistorieck.wgz.cz/rubriky/kapitoly-z-historie-cerveneho/cerveny-kriz-v-prvni-svetove/organizace-zdravotni-sluzby-na>.

Medvik, Národní lékařská knihovna [online], [vid. 5. 4. 2019], dostupné z: <https://www.medvik.cz/bmc/view.do?gid=117836&language=cs>.

Seznam příloh

Příloha 1.....	I
Příloha 2.....	V
Příloha 3.....	VI
Příloha 4.....	VI
Příloha 5.....	VII
Příloha 6.....	VII
Příloha 7.....	VIII
Příloha 8.....	IX

Přílohy

Příloha 1 ⁹⁸

Mobilizační plán

pro následující ústav v pozadí bojiště.

Lůžkové věnování v _____ pro _____ nemocných aneb raněných.

Rok: _____

N. B. Pro každý odstavec má se zvláštního archu použití.

I. Odstavec

1. Úřední název ústavu:

2. Umístění

a) nemocných

b) zdravých

3. Uvedení výnosu neb nařízení, kterým nabídka tohoto ústavu v pozadí bojiště schválena byla.

II. Odstavec

Ubytování

1. Označení budovy, která pro ústav v pozadí bojiště vyhlédnuta byla.

Poloha téže:

místo, ulice a číslo domu.

Ubytování přiděleného mužstva a důstojnických sluhů nemocných gažistů, když tito v nemocnici umístění býti nemohou.

III. Odstavec

Personál

A) Občanské osoby:

Delegáti vlastního spolku

a) pánové

b) dámy

⁹⁸ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 28, Mobilizační plány.

c) referent pro společnou ústřední zpravodajskou kancelář

B) Vojenské osoby:

Poddůstojníci pro dohled _____ přiděleni od _____

Mužstvo pro ošetřování _____ přiděleno od _____

Mužstvo pro domácí službu _____ přiděleno od _____

Ošacení a výzbroj mužstva od _____

IV. Odstavec

Ložní potřeby a věci k zařizování, pak prádlo.

Přidělení lůžkových potřeb pro kommandované mužstvo a důstojnické sluhy nemocných gázistů vojenskými úřady.

Příkázání předmětů zařizovacích jako předešlé, nejsou-li tyto předměty nemocnicí dodány.

Potřeba prádla pro nemocné mužstvo

z toho nachází se na skladě:

v pádu potřeby má se opatřiti mimo udání zajištění

Kdo prádlo toto převezme aneb opatří?

V. Odstavec

Zdravotnický materiál

Odpadá z pravidla, jen tehdy se zpracuje, když dodání zdravotnického materiálu jakéhokoli druhu v nabídce ústavu požadováno bylo.

VI. Odstavec

Dopravní prostředky

Když lůžkové potřeby a předměty zařizovací mají se přijímati:

opatření pro převoz těchže.

Opatření pro dopravu nemocných do nemocnice a zajištění téhož.

VII. Odstavec

Prostředky

Potřeba:

výlohy pro jednu
opatření prádla
kancelářské potřeby a tiskopisy

Dovozné

Další výlohy pro jednu

Úhrn

Běžné výlohy pro vedení nemocnice v prvních 6 měsících

Zapravení platů za ošetřování

Prostředky pro dopravu

Další výlohy

Úhrnem:

Hlavní součet:

Správou vojenskou bude placeno:

Zůstává tedy k úhradě:

Kdo hradí nekryté požadavky:

Jsou po ruce jsoucí prostředky pro to dostatečný?

VIII. Odstavec

Stravování

Zda bude stravování přiděleného mužstva a důstojnických sluhů v nemocnici.

Pak-li ne, jaká opatření pro případ ten učiněna byla

IX. Odstavec

Služební knížky a kancelářské potřeby

Zda instrukce a tiskopisy pro referenta pro ústřední dotazovací kancelář po ruce jsou, kde uschovány a způsob předání.

Další kancelářské potřeby

X. Odstavec

Rozvrh času (dne a hodin)

Ústav jest pohotově ku přijímání ____ dne mobilizace

Přidělené mužstvo dostaví se ku konání služby ____ den mobilizace

Jeho ošacení a výbroj odebíráno bude ____ dne mobilizace

Lůžkové potřeby a převzetí slámy pro toto mužstvo ____ den mobilizace

Odebírání zařizovacích předmětů pro toto mužstvo bude ____ den mobilizace

Ostatní opatření.

XI. Odstavec

Ostatní opatření

Instrukce pro funkcionáře.

Příloha 2 ⁹⁹

Seznam odštěpných spolků v Čechách, r. 1917

Aš (D)	Jindřichův Hradec (B)	Planá (D)
Bečov nad Teplou (D)	Jirkov (D)	Plasy (B)
Bechyně (B)	Josefov (B)	Plzeň (D)
Benátky nad Jizerou (B)	Kadaň (D)	Podbořany (D)
Benešov (B)	Kamenice nad Lipou (B)	Poděbrady (B)
Beroun (B)	Kaplice (D)	Polička (B)
Blatná (B)	Karlovy Vary (D)	Polná (B)
Brandýs nad Labem (B)	Klatovy (B)	Postoloprty (D)
Broumov (D)	Kolín (B)	Prachatice (D)
Březnice (B)	Kostelec nad Černými lesy (B)	Přeštice (B)
Budyně nad Ohří (B)	Kralovice (B)	Příbram (B)
Cvikov (D)	Královské Vinohrady (B)	Rábí (B)
Čáslav (B)	Kraslice (D)	Rokycany (B)
Česká Kamenice (D)	Kutná Hora (B)	Roudnice (B)
Česká Lípa (D)	Kynžvart (D)	Rychnov nad Kněžnou (B)
České Budějovice (D)	Lanškroun (D)	Sedlčany (B)
Český Krumlov (D)	Ledeč nad Sázavou (B)	Sedlec (B)
Děčín (D)	Liberec (D)	Slaný (B)
Dobruška (B)	Litoměřice (D)	Smržovka (D)
Domažlice (B)	Loket (D)	Soběslav (B)
Dubá (D)	Louny (B)	Sokolov (D)
Dvůr Králové nad Labem (D)	Lovosice (D)	Solnice (B)
Františkovy Lázně (D)	Manětín (B)	Strakonice (B)
Frydlant (D)	Mariánské Lázně (D)	Stříbro (D)
Hartmanice (D)	Mělník (B)	Tábor (B)
Holice (B)	Milevsko (B)	Tachov (D)
Horažďovice (B)	Mimoň (D)	Tanvald (D)
Horšovský Týn (D)	Mladá Boleslav (B)	Teplá (D)
Hořice (B)	Mladá Vožice (B)	Touškov (D)
Hořovice (B)	Mnichovo Hradiště (B)	Trutnov (D)
Hostomice nad Bílinou (B)	Most (D)	Turnov (B)
Hradec Králové (B)	Náchod (B)	Uhřetěves (B)
Hrádek nad Nisou (D)	Najdek (D)	Ústí nad Labem (D)
Chabařovice (D)	Nová Bystřice (D)	Varnsdorf (D)
Cheb (D)	Nová Paka (B)	Vimperk (D)
Chlumec nad Cidlinou (B)	Nové Město nad Metují (B)	Vlašim (B)
Chotěboř (B)	Nový Bydžov (B)	Votice (B)
Chrudim (B)	Nýrsko (D)	Vrchlabí (D)
Jablonec nad Nisou (D)	Nýřany (D)	Zdice (B)
Jablonné v Podještědí (D)	Pardubice (B)	Žatec (D)
Jáchymov (D)	Pelhřimov (B)	Železná ruda (D)
Jičín (B)	Písek (B)	Žlutice (D)

⁹⁹ NA, ZČK, inv. č. 39, kart. 32, Seznam odštěpných spolků v Čechách ke konci roku 1917.

Příloha 3 ¹⁰⁰

Obrázek 1: Hrabě Ervín Nostic, prezident Zemského pomocného spolku Červeného kříže pro Království české

Příloha 4 ¹⁰¹

Obrázek 4: Kněžna Ida z Lobkovic, prezidentka Ženského pomocného spolku

¹⁰⁰ *Světová válka 1914–1915 slovem i obrazem* [online], Díl II., Praha, Emil Šolc 1915, [vid. 3. 4. 2019], dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:37ad7f44-2cf2-4480-80ea-c7638d0c67d1?page=uuid:85e7cc67-1165-11e8-b685-005056b73ae5>, s. 672.

¹⁰¹ Tamtéž.

Příloha 5 ¹⁰²

Obrázek 5: Účastnice ošetrovatelského kurzu v Novém Bydžově

Příloha 6 ¹⁰³

Obrázek 6: Kutnohorské dámy

¹⁰² *Světová válka 1914–1916 slovem i obrazem*, [online], Díl III., s. 1007.

¹⁰³ *Světová válka 1914–1916 slovem i obrazem*, [online], Díl III., s. 922.

Obrázek 7: Ženský odštěpný pomocný spolek v Turnově

¹⁰⁴ *Světová válka 1914–1915 slovem i obrazem* [online], Díl I., Praha, Emil Šolc 1915, [vid. 3. 4. 2019], dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:e00139f8-1dc8-40dd-83f3-faa3866a0ad9?page=uuid:680c9f1-1165-11e8-b685-005056b73ae5>, s. 212.

Obrázek 8: Rezervní vojenská nemocnice v Mladé Boleslavi zřízená v místnostech Sokola

¹⁰⁵ *Světová válka 1914–1915 slovem i obrazem*, Díl II. [online], s. 648.